

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

Ф І Л О С О Ф І Я

Методичні вказівки до семінарських занять і самостійної роботи для здобувачів бакалаврського рівня вищої освіти спеціальностей:
*121 – Інженерія програмного забезпечення, 123 – Комп'ютерна інженерія,
125 – Кібербезпека та захист інформації, 141 – Електроенергетика,
електротехніка та електромеханіка, 152 – Метрологія та інформаційно-
вимірювальна техніка, 171 – Електроніка,
172 – Телекомунікації та радіотехніка*

Затверджено на засіданні
кафедри філософії і суспільних наук,
протокол №1 від 31.01.2024 р.

ЧЕРНІГІВ 2024

Філософія. Методичні вказівки до семінарських занять і самостійної роботи для здобувачів бакалаврського рівня вищої освіти спеціальностей: 121 Інженерія програмного забезпечення, 123 Комп'ютерна інженерія, 125 Кібербезпека та захист інформації, 141 Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка, 152 Метрологія та інформаційно-вимірвальна техніка, 171 Електроніка, 172 Телекомунікації та радіотехніка / Укл.: Киселиця С. В. – Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка». 2024. 73 с.

Укладачка: Киселиця Світлана Володимирівна, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії і суспільних наук НУ «Чернігівська політехніка»

Відповідальна за випуск: Шақун Наталія Валеріївна, кандидат філософських наук, доцент, завідувачка кафедри філософії і суспільних наук НУ «Чернігівська політехніка»

Рецензентка: Мельник Ольга Євгенівна, кандидат філософських наук, доцент, проректор з науково-педагогічної роботи та соціального розвитку НУ «Чернігівська політехніка»

ВСТУП

Філософія за характером дослідження людиною світу є інтеграційною наукою або метанаукою, що не може не впливати на програмний зміст дисципліни та бути одним із визнаних компонентів загальної гуманітарної підготовки спеціалістів у будь-якій галузі знань.

Метою викладання навчальної дисципліни «Філософія» здобувачам першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальностей 121 Інженерія програмного забезпечення, 123 Комп'ютерна інженерія, 125 Кібербезпека та захист інформації, 141 Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка, 152 Метрологія та інформаційно-вимірювальна техніка, 171 Електроніка, 172 Телекомунікації та радіотехніка є формування у них критичного, творчого і виваженого підходу до реалій; системного вивчення закономірностей становлення та змісту основних парадигм вітчизняної та світової філософії; креативний пошук проблемного підґрунтя філософських категорій; кореляція теоретичних знань із власним світоглядно-психологічним досвідом; імплементація гуманістичних настанов у життєву та професійну діяльність.

Дисципліну віднесено до циклу обов'язкових. Її вивчення передбачає засвоєння засадничих принципів філософування: виокремлення значущих проблем людського буття, оволодіння логікою та основними методами пізнання, прагнення теоретичними засобами обґрунтовувати світоглядні позиції, застосування одержаних знань при вирішенні професійних задач, втілення правил академічної доброчесності як у діловому, так і міжособистісному спілкуванні, спонукання до творчості та конструктивної діяльності.

Передумовою для вивчення дисципліни є успішне засвоєння таких дисциплін, як «Історія України», «Історія української культури», «Фахова українська мова та основи ділової комунікації». Дисципліна може бути базовою для вивчення дисциплін «Основи академічного письма», «Риторика», «Громадянська освіта». Системне вивчення цих курсів сприяє формуванню цілісного світогляду та перспективного мислення на основі доповнення аналітичного підходу, властивого конкретним наукам, синтезуючим методом пізнання, який властивий філософії. Таке поєднання дисциплін допомагає здобувачеві вищої освіти цілокупно сприймати розмаїті явища людського буття, розуміти їх загальний зміст та адекватно реагувати на життєві та професійні виклики.

Для ефективної підготовки ЗВО застосовуються навчальні лекції, семінари, консультації, вивчення першоджерел у вигляді друкованої книги та Інтернет-ресурсу, організація усного чи письмового індивідуального завдання (зокрема, ведення філософського словника, підготовка тез доповідей, презентацій, есе, рефератів тощо).

Методичні рекомендації відповідають змісту робочої програми з дисципліни «Філософія», де на аудиторну роботу заплановано 30 годин, на самостійне вивчення – 90 годин і завершується складанням іспиту.

СТРУКТУРА КУРСУ

Загальна кількість кредитів – 6

Вид заняття	Загальна кількість годин
Лекції	16
Семінарські заняття	14
Самостійна робота	60

ПРОБЛЕМАТИКА

- I. Походження, проблематика та функції філософії
- II. Історико-філософський процес
- III. Світоглядно-теоретичні засади та основні проблеми сучасної філософії

ТЕМАТИКА

Тема 1. Генезис і проблематика філософського знання

Основні причини виникнення філософії та концепції, що їх репрезентують. Природа філософських проблем, основні питання філософії, їх взаємозв'язок із засадами людського існування. Філософія у царині культури. Проблема взаємодії філософії та міфології. Філософія і релігія, філософія і мистецтво, філософія і наука. Філософія як множинність вияву самосвідомості: плюралізм та його сутність. Діалог концепцій як чинник розвитку мислення. Філософський поліцентризм в контексті розвитку людської цивілізації.

Тема 2. Предмет та основні принципи філософії

Поняття, предмет і структура філософії. Специфіка філософського пізнання, особливості результатів філософування. Структура філософського знання. Система і метод у теоретичній філософії. Поєднання діалектики та метафізики як методологічна основа філософського аналізу. Проблема універсального (об'єктивного) та унікального (суб'єктивного) в науковій картині світу. Історія філософії як галузь філософського знання. Школа, напрямок, традиція у філософії. Головні функції філософії як науки.

Тема 3. Філософія та її роль в житті людини

Філософія в житті людини. Філософія та світогляд. Буденний, особистісний та філософський світогляд. Філософія як духовне розв'язання основної суперечності людського буття. Особливості філософії як форми суспільної свідомості. Філософування як самоідентифікація особистості. Ідеалістичні та матеріалістичні основи світогляду філософа. Філософія як система соціальних стосунків. Роль та функції філософії у процесі соціалізації.

Тема 4. Зміст та особливості української філософії

Витоки української філософії та ментальності. «Велесова книга». Філософська думка Київської Русі. Гуманістичні та реформаційні ідеї в Україні XVI-початку XVII століть. Православні братства. Академічна філософія. Розвиток філософської думки XVIII-XIX століть: філософія Г. Сковороди; університетська філософія XIX ст. (Й. Шад, Й. Міхневич, О. Новицький, С. Гогоцький, О. Потебня, М. Драгоманов, М. Грушевський, В. Вернадський та інші); філософія протесту в Україні. Ліберальна та революційна спрямованість Кирило-Мефодіївського товариства (Т. Шевченко, М. Костомаров та інші); філософські та соціально-політичні погляди українських революційних демократів (І. Франко, Л. Українка, В. Антонович та інші). Соціально-філософський дискурс української діаспори. Філософія національного радикалізму (Д. Донцов, М. Міхновський та інші). Ідеологія національного консерватизму (В. Липинський, П. Скоропадський та інші). Радянський період в українській філософії XX століття. Філософська думка в Україні на зламі XX-XXI століть та перспективи її розвитку.

Тема 5. Світосприйняття у давньосхідних філософських системах

5.1. Філософія Давнього Китаю

Особливості давньокитайського суспільства. «У цзин» як передфілософія та найдавніша пам'ятка китайської духовної культури. Етатизм Ста шкіл у Давньому Китаї. Даосизм як натурфілософське і діалектичне вчення. Конфуціанство як етико-політичне вчення.

5.2. Філософія Давньої Індії

Основи давньоіндійської культури. Роль ведійської літератури та епосу у становленні філософії в Індії. Філософські школи Давньої Індії та їх проблематика. Специфіка астики і настики. Веданта. Міманса. Ньяя. Вайшешика. Санкх'я. Йога. Джайнізм. Чарвака-локаята. Буддизм як антибрахманське вчення.

Тема 6. Космоцентризм філософії Античності

Особливості античної цивілізації. Передфілософія у поемах Гомера, Гесіода, вченнях Орфіків та Семи Мудреців. Тема субстанціональності світу у філософії Фалеса, Анаксимандра, Анаксимена, Анаксагора. Проблема руху та спокою у філософії елеатів і Геракліта. Нумерологія Піфагора. Проблема пізнання світу та людини у вченнях софістів. Сократ та Сократичні школи: етичний раціоналізм і релевантна логіка. Атомізм античності. Матеріалістична лінія Левкіппа-Демокрита. Філософія Платона: ідеалістичне тлумачення буття; теорія держави. Філософія Аристотеля: метафізика; фізика і космологія; формальна логіка; політичні погляди. Особливості античної цивілізації елліністичного періоду. Епікуреїзм. Стоїцизм. Скептицизм. Неоплатонізм.

Тема 7. Теоцентризм філософії Середньовіччя

Поняття середньовічної філософії та її теоретичні джерела. Основні риси середньовічної філософії. Християнська парадигма. Східна та західна патристика. Антропологічні та гносеологічні погляди Аврелія Августина. Схоластика (П. Абеляр, А. Кентерберійський, В. Оккам та інші). Номіналізм і реалізм. Філософсько-теологічна система Томи Аквінського.

Тема 8. Антропоцентризм філософії Відродження

Антропоцентризм доби Відродження. Соціальна філософія Н. Мак'явеллі, Т. Мора, Т. Кампанелли. Гуманістично-філософські погляди Еразма Роттердамського. Релігійно-філософські ідеї Реформації (М. Лютер, Ж. Кальвін, Т. Мюнцер та інші). Контрреформація. Натурфілософські ідеї доби Відродження (Дж. Бруно, Г. Галілей, М. Коперник та інші). Про «вчене незнання» в гносеології Миколи Кузанського.

Тема 9. Наукоцентризм філософії Нового часу

Соціально-економічні передумови виникнення та особливості філософії Нового часу. Формування системно-раціоналістичної парадигми (І. Ньютон, Б. Паскаль, Л. Ейлер та інші. Проблема класифікації наук і нової методології пізнання у філософії Ф. Бекона (індукція). Раціоналістична теорія пізнання та дедуктивний метод Р. Декарта. Атрибут і модус у вченні про субстанцію Б. Спінози. Монадологія Г. Лейбніца (інтелектуальна інтуїція) Дуалізм, раціоналістична теорія пізнання та дедуктивний метод Р. Декарта. Механістичний матеріалізм Т. Гоббса та його вчення про державу. Сенсуалізм та аналітико-індуктивна підходи до наукового пізнання Дж. Локка.

Тема 10. Онтологія та соціальна філософія доби Просвітництва

Основні ідеї європейського Просвітництва. Суб'єктивний ідеалізм Дж. Берклі. Парадокси емпіризму та соліпсизм Д. Г'юма. Проблема людини у філософії Просвітництва: Ш.-Л. де Монтеск'є, Вольтер, Ж.-Ж. Руссо. Механістичний матеріалізм Д. Дідро, П. Гольбаха, К.-А. Гельвеція, Ж.-О. де Ламетрі.

Тема 11. Онтологічні та гносеологічні досягнення німецької класичної філософії

Загальна характеристика німецької класичної філософії. Докритичний період у філософській творчості І. Канта. Механістичний матеріалізм. Онтологія («ноумени», «феномени») і теорія пізнання («апріорне», «апостеріорне») І. Канта критичного періоду. Категоричний імператив і деонтична логіка («заборонено», «дозволено», «обов'язково»). Вчення про тотожність мислення і буття Г. В. Ф. Гегеля. Діалектична логіка. Суб'єктивний ідеалізм Й. Фіхте. Вчення про абсолютне Я. Трансцендентальна діалектика Ф. Шеллінга. Вчення про свободу.

Тема 12. Плюралізм та глобалізм у філософській парадигмі Новітнього часу

Актуальні проблеми постіндустріального суспільства. Ірраціоналізм проти раціоналізму в неklasичній європейській філософії XIX – XX століть. Сцієнтизм та антисцієнтизм: неklasична логіка. Перший позитивізм: О. Конт, Г. Спенсер, Дж. С. Мілль. Другий позитивізм (махизм): Е. Мах, Р. Авенаріус та їх послідовники. Неопозитивізм (логічний позитивізм): модальна логіка. Математичний конструктивізм А. Гейтінга. Постпозитивізм (критичний раціоналізм): Б. Рассел, К. Поппер, Т. Кун. Герменевтика. Феноменологія. Персоналізм. Антропологія Л. Феєрбаха як «неklasичний переворот» у філософії XIX сторіччя. Психоаналіз: фрейдизм (З. Фрейд), аналітична психологія (К. Г. Юнг), гуманістична психологія (Е. Фромм, В. Франкл). Екзистенціалізм: М. Гайдеггер, К. Ясперс, Ж.-П. Сартр, А. Камю, Г. Марсель. Прагматизм: Ч. С. Пірс, Д. Дьюї, В. Джеймс. Філософія життя: А. Шопенгауер, Ф. Ніцше, А. Бергсон. Основні ідеї діалектичного та історичного матеріалізму (klasичного марксизму): К. Маркс, Ф. Енгельс. Неомарксизм. Розвиток філософії марксизму В. Ленінінм (ленінізм). Футурологія.

Тема 13. Буття як фундаментальна проблема філософії і науки

Онтологія як вчення про буття (сущє) та її фундаментальне значення для філософської та наукової думки. Історико-філософський екскурс у проблему походження світу та людини. Матерія. Рух. Простір. Час. Сучасні уявлення про структуру Всесвіту: діалектика, детермінізм, релятивізм, синергетика. Віртуальна реальність. Штучний інтелект.

Тема 14. Людина як предмет філософського аналізу

Антропологія, феноменологія, гуманістична психологія як галузі філософського знання. Суперечливість людського буття: закономірності та проблематика. Людина як біосоціальна істота. Сутність і сущє у людському житті. Суперечність між універсальним та унікальним в екзистенції людини. Походження та онтологічний статус свідомості. Структура та функції свідомості. Підсвідоме. Позасвідоме. Самосвідомість (рефлексія). Свідомість і мова. Мова і мовлення.

Тема 15. Суспільство та його структура

Соціальна філософія, культурологія, етика як галузі філософського знання. Культура і цивілізація. Зародження та основні закони становлення суспільства. Сутність та особливості суспільного виробництва. Аграрне, індустріальне, постіндустріальне суспільство. Людина як носій підприємництва. Економіка: продуктивні сили, знаряддя виробництва, виробничі стосунки. Політична структура суспільства (держава, партії, міжнародні організації, громадські об'єднання і таке інше). Духовне життя. Мораль як різновид соціальної регуляції. Проблема ненасильства на соціально-політичному та сімейно-побутовому рівнях у сучасному глобальному світі. Особливості становлення інформаційного суспільства.

Тема 16. Філософія природи

Довкілля як життєвий простір. Природодослідження в контексті філософської проблематики. Філософія природи як галузь міждисциплінарних досліджень та етапи її формування. Загальна, соціальна та прикладна екологія. Ноосфера. Інтегровані методи керування відновлювальними процесами. Споживацтво як предмет філософського аналізу. Основи раціонального ресурсозберігання. Інноваційна діяльність в природокористуванні. Біоетика.

Тема 17. Проблема пізнання у філософії

Гносеологія, когнітологія, евристика як галузі філософського знання. Буденне і наукове пізнання. Проблема істини: загальнолюдське та загальнонаукове тлумачення. Агностицизм. Наука як соціальний феномен. Класифікація наук. Закономірності функціонування наукового знання. Емпіричний і теоретичний рівні наукового пізнання. Інтуїція: етапи та умови формування. Формальна логіка. Семантична логіка. Основні закони та форми логічного мислення. Методологія наукового пізнання. Поняття методу у філософії та конкретній науці. Загальноемпіричні методи наукового дослідження. Загальнотеоретичні методи наукового дослідження. Загальнологічні методи наукового дослідження.

СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ

Практичні заняття є сполучною ланкою між лекціями та самостійною роботою, містять теми і плани семінарських занять, коло проблемних питань та джерельну базу, які необхідні здобувачеві першого (бакалаврського) рівня вищої освіти для підготовки до складання іспиту. Таким чином можна виявити ступінь засвоєння лекційного матеріалу та виконаної самостійної роботи, оцінити здатність учасни(ці)(ка) семінару публічно висловлювати думку і вміння вести дискусію.

У залежності від складності обговорюваних проблем визначається кількість часу, що відводиться для підготовки та проведення практичного заняття. Теми семінарів логічно пов'язані та взаємодоповнюються, відповідають вимогам до кваліфікаційної характеристики майбутнього фахівця у зазначених спеціальностях. Викладений зміст семінарських занять відображає основні концепти, ідеї та актуальні проблеми дисципліни, репрезентує методи засвоєння винесених на іспит питань.

Активна участь ЗВО у практичних заняттях повинна продемонструвати ступінь засвоєння ними основних ідей теми та здатність критично осмислювати джерельний матеріал, вміти оперувати ключовими поняттями, логічно та коректно формулювати судження, гіпотези чи концепції, аргументовано обстоювати світоглядно-теоретичні позиції, системно аналізувати події і таке інше та дозволить отримати необхідну кількість балів під час поточного контролю.

Провідним завданням учасни(ка)(ці) семінару є вироблення та удосконалення його(її) здатності до публічних виступів і вміння вести дискусію. Семінарські заняття проходять у вигляді обговорення заздалегідь запропонованих питань і кола проблем, що супроводжуються посиланням на науково-популярну та навчально-методичну літературу.

ТЕМА 1. Філософія: її походження, проблематика та функції

План

1. Світогляд та його структура. Міфологія, філософія, наука, релігія, мистецтво.
2. Причини виникнення та історичні етапи розвитку філософії.
3. Поняття, предмет, проблематика філософії.
4. Структура філософії.
5. Роль та функції філософії.

Основні поняття: антропологія, гносеологія, дуалізм, етика, естетика, історія філософії, культурологія, логіка, людина, методологія, міфологія, монізм, мистецтво, мудрість, об'єкт, онтологія, парадигма, плюралізм, релігієзнавство, світ, соціальна філософія, самосвідомість, світогляд, суб'єкт, філософія.

Проблемне коло

- Які концепції зародження філософії є, на Вашу думку, найдоказовішими?
- Які найважливіші функції, на Вашу думку, виконує або має виконувати філософія в особистому та соціальному житті людини?

Питання для самостійного вивчення

- ✓ Міфологія та її функції.
- ✓ Релігія та її функції.
- ✓ Мистецтво та його функції.

Рекомендована література

- Баумейстер А. Біля джерел мислення і буття. – Київ : Дух і літера, 2012. – 480 с.
- Баумейстер А. О. Вступ до філософських студій, або інтелектуальні подорожі до країни Філософії. – Київ : Мала академія Наук України, 2017. – 238 с.
- Булатов, М. О. Філософський словник. – К.: Стилос, 2009. – 575 с.
- Губерський, Л. Філософія. – Харків : Фоліо, 2017. – 621 с.
- Європейський словник філософій. Лексикон неперекладностей [наук. керівники проекту: Барбара Кассен, Костянтин Сігов ; пер. і ред. Володимир Артюх та ін.]. Вид. 3-тє. Київ : Дух і літера, 2020. – 570 с.
- Історія філософії: словник / [В. І. Ярошовець та ін.]; за заг. ред. д-ра філос. наук, проф. В. І. Ярошовця; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К. : Знання України, 2012. – 1087 с.
- Ворбертон, Найджел. Коротка історія філософії / пер. з англ. Анна Мараховська. – Київ : Наш формат, 2023. – 224 с.
- Киселиця, С.В. Знання і віра в контексті морального вибору індивіду. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ksvim37.academia.edu/research#papers>
- Мамардашвілі, М. Як я розумію філософію? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://stud.com.ua/42192/filosofiya/mamardashvili_rozumiyu_filosofiyu
- Ортега-і-Гасет, Х. Чиста філософія (Додаток до моїх нотаток про Канта) // Вибрані твори / Пер. з ісп. В. Сахна. Київ : Основи, 1994. С. 227-237. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ae-lib.org.ua/texts/ortega-y-gaset_filosofia_ua.htm
- Петрушенко, В. Філософія: вступ до курсу, історія світової та української філософії, фундаментальні проблеми сучасної філософії : навчальний посібник. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. – 594 с.
- Попович, М. В. Бути людиною. – К.: Києво-Могилянська академія, 2017. – 336 с.
- Рассел, Б. Історія західної філософії / Пер. з англ. Ю. Лісняка, П. Тарашука. – Київ : Основи, 1995. – 759 с.

- Теоретична і практична філософія : навч. посіб. / В. О. Дем'янов та ін. ; заг. ред. Л. О. Шашкової. – Київ : Київ. ун-т, 2017. – 463 с.
- Філософія [Електронний ресурс] : навч. посібник / Ю. М. Вільчинський, Л. В. Северин-Мрачковська, О. Б. Гаєвська та ін. – Київ : КНЕУ, 2019. – 368 с.
- Філософія : підручник : для студентів вищих навчальних закладів / Л. В. Губерський, В. П. Андрущенко, А. О. Баумейстер, І. С. Добронравова, В. В. Ільїн ; ред. Л. В. Губерський. – Вид. 2-ге. – Харків : Фоліо, 2018.
- Філософія: словник термінів та персоналій / В. С. Бліхар, М. А. Козловець, Л. В. Горохова, В. В. Федоренко, В. О. Федоренко. – Київ: КВІЦ, 2020. – 274 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dSPACE.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3551/1/>
- Філософський енциклопедичний словник / [В. І. Шинкарук та ін]; гол. редкол. акад. В.І. Шинкарук; Національна академія наук України; Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди. – Київ : Абрис, 2002. – 741 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsyklopedychnyi_slovyk.pdf
- Хамітов, Н., Гармаш, Л., Крилова, С. Історія філософії. Проблема людини та її меж. Навч. пос. зі словником. 4-е вид., перероб. та доп. – Київ : КНТ, 2016. – 278 с.
- Хамітов, Н., Крилова, С. Філософський словник. Людина і світ. 3-є видання, виправлене і доповнене. – Київ: КНТ, 2020. 296 с.
- Філософський енциклопедичний словник / Ред. Шинкарук В.І. та ін. – Київ : Абрис, 2002.
- Фюрст, М., Тринкс, Ю. Філософія / Пер. з нім. В. Кебуладзе. – Київ : Дух і літера, Інститут релігійних наук св. Томи Аквінського, 2017. – 528 с.
- Buckingham, W., Burnham, D., Hill, C., King, P. J., Marenbon, J., Weeks, M. The Philosophy Book: Big Ideas Simply Explained. New York : DK Publishing, London : Dorling Kindersley Limited, Singapore : Star Standard, 2017. – 352 p.
- Scruton, Roger. Short History of Modern Philosophy : from Decartes to Wittgenstein. Second revised and enlarged edition published by Routledge. London, New York, 2017. – 314 p.
- Stevenson, Jay. Philosophy. Second Edition. Indianapolis : A Pearson Education Company, 2020. – 395 p.
- Russell, Bertrand. History of Western Philosophy and its Connection with Political and Social Circumstances from the Earliest Times to the Present Day. London: Allen & Unwin, 2010. – 916 p.

ТЕМА 2. Українська філософія: витоки, традиції, сучасність

План

1. Витоки української ментальності. «Велесова книга».
2. Філософія періоду Київської Русі.

3. Передвідродження та Відродження в Україні:
 - а) православні братства;
 - б) Острозька та Києво-Могилянська академії;
 - в) вчення про «дві натури», «три світи» та «сродну працю» Григорія Сковороди.
4. Українська філософія доби романтизму:
 - а) Кирило-Мефодіївське товариство (Т. Шевченко, М. Костомаров, П. Куліш та інші)
 - б) «філософія серця» Памфіла Юркевича;
 - в) філософські погляди Лесі Українки та Івана Франка;
5. Університетська філософія XIX сторіччя (О. Потебня, М. Драгоманов, В. Антонович, М. Грушевський та інші)
6. Філософська думка в діаспорі. Філософія національного радикалізму (Д. Донцов, М. Міхновський та інші). Філософія поміркованості (О. Кульчицький, В. Липинський, Д. Чижевський та інші)
7. Філософія в радянській Україні.
8. Екзистенціально-антропологічні та логіко-гносеологічні традиції і проблематика вітчизняної філософії кін. XX - поч. XXI сторіччя.

Основні поняття: антеїзм, Велесова книга, анархізм, двовір'я, діалогізм, кордоцентризм, космополітизм, маргінальність, націоналізм, толерантність, патріотизм, побожність, православні братства, соборність, софійність, слов'янофільство, українське бароко, язичництво.

Проблемне коло

- Чим вирізняється українська філософська думка у мультикультурному просторі сучасного світу?
- Які ідеї вітчизняної філософії, на Вашу думку, найсуттєвіше вплинули на формування менталітету українського народу?

Питання для самостійного вивчення

- ✓ Філософські уподобання української діаспори.
- ✓ Містико-персоналістичні мотиви у творчості Миколи Гоголя.
- ✓ Ідеологія національного консерватизму.

Рекомендована література

- Артюх, В. О. Тяглість історії й історія тяглості: українська філософсько-історична думка першої половини XX століття: монографія. – Суми: Вид-во СумДУ, 2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-657-296-0/978-966-657-296-0.pdf>
- Бебик, В. Антична філософія України: Анахарсій, Аристокл, Аристотель. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://social-science.uu.edu.ua/article/887>
- Велесова книга / Пер. Б. Яценко. – Київ : Велес, 2008. 160 с.
- Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського. Т. 8 : Праці з історії,

філософії та організації науки ; / голова ред. ради Б. Є. Патон. – К. : Фенікс, 2012. – 658 с.

- Винниченко, В. Відродження нації: у 3 т. – К., 1990.
- Вишенський, І. Твори. – К., 1959.
- Гаєвська О. Б., Гаєвський Б. А. Організаційний потенціал України в системі наукового управління суспільством : монографія. – Київ: КНЕУ, 2018. – 255 с.
- Горбулін В. Україна – 2018: дорога між викликами й ризиками. Але дорога... // Інформаційно-аналітичний тижневик «Дзеркало тижня». – 2017. – № 49-50. – С. 1-3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.DT.UA
- Горський, В. Історія української філософії. – К., 1997.
- Головаха Е., Панина, Н. (2001). Постсоветская деинституционализация и становление новых социальных институтов в украинском обществе. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://i-soc.com.ua/assets/files/book/golovaha/n4_2001r_1.pdf
- Грицак, Я. Нариси історії України: Формування модерної української нації XIX – XX ст. – К.: Генеза, 1996. – 360 с.
- Грушевський, М. С. Ілюстрована історія України. – К.: Наукова думка, 1998. – 408 с.
- Грушевський, М. Хто такі українці, і чого вони хочуть. На порозі нової України. – К., 1991.
- День вдячності / Ред. Л. В. Івшина. – Київ: ТОВ «Українська прес-група», 512 с.
- Донцов, Д. Націоналізм. – Лондон; Торонто, 1986.
- Драгоманов, М. Чудацькі думки про українську національну справу // Вибране («...між задум зложити очерк історії цивілізації на Україні»). – К. : Либідь, 1991. – 688 с.
- Забужко, О. Філософія української ідеї та європейський контекст. – К., 1992.
- Зеров, М. Пантелеймон Куліш // Твори: У 2-х т.Т.2. – К., 1990.
- Іванишин, В. Нація. Державність. Націоналізм. – Дрогобич: ВФ «Відродження», 1992.
- Іванишин, В. Радевич-Винницький, Я. Мова і нація. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://chtyvo.org.ua/authors/Ivanyshyn_Vasyl/Mova_i_natsiia/
- Іларіон. Слово про Закон і Благодать // Історія філософії України. Хрестоматія. – К., 1993.
- Киселиця, С. Український кордоцентризм як гуманізм // *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. 2015. № 2(6). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/66134730/>
- Киселиця, С. Двовір'я в Україні як спадок «чужої» ідентичності // *Наукові записки*. – Острог, 2012. – Вип.9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/43866423/>
- О. Крук, С. Киселиця, Т. Мазур. Становлення громадянського суспільства і формування громадянської позиції у мешканців прикордоння // *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*. 2021. Вип. 36. С.

- 43-50. Львів : ЛНУ ім. І.Франка, Видав. дім «Гельветика». Випуск 40. С. 154-163. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/86571466/>
- Колодій, А.Ф. На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні. – Львів: Видавництво «Червона Калина», 2002. – 276 с.
 - Костомаров, М. І. Книга буття українського народу. – К., 1991.
 - Костомаров, М. І. Слов'янська міфологія: Вибрані праці з фольклористики й літературознавства. – К., 1994.
 - Кониський, Г. Філософські твори: У 2-х томах. – К., 1990
 - Костомаров, М. І. Книга буття українського народу. – К., 1991.
 - Костомаров, М. І. Слов'янська міфологія: Вибрані праці з фольклористики й літературознавства. – К., 1994.
 - Куліш, П. Вибрані твори. – К., 1969.
 - Кульчицький, О. Основи філософії і філософічних наук. – Мюнхен-Львів, 1995.
 - [Кульчицький, Олександр. Введення в проблематику сутності філософії.](#) Том 191. – Париж; Нью-Йорк; Мюнхен, 1981. – 255 с.
 - Кульчицький, О. Український персоналізм. – Мюнхен; Париж; 1985.
 - Липинський, В. Листи до братів-хліборобів. – Київ; Філадельфія, 1995.
 - Липинський, В. Релігія і церква в історії України. – К., 1995.
 - Личковах, В. А. Слов'янський Sacrum – скарбниця Європи: Наукові та публіцистичні праці із славістики, україністики, культурологічної регіоніки. – Чернігів, 2010.
 - Мащенко, С. Т. Основні проблеми в історії української філософії. – Чернігів, 2001.
 - Мінаков, М. Пострадянська людина та її доба. Спроба філософського осмислення пострадянської епохи. Київ – Мілан: Лаурус — Κοινη, 2024. 198 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/113513865/>
 - Менжулін, В. Тематичні поля і методологічні координати сучасних українських історико-філософських досліджень // *The Ideology and Politics Journal*. №1(20). 2022. С.50-282. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/79092962/>
 - Нагорна, Л. П. Національна ідея [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 7: Мі-О / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К., 2010. – 728 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Natsionalna_ideia/
 - Національна ідентичність і громадянське суспільство / Є. Бистрицький [та ін.] ; [відп. ред. Є. К. Бистрицький] ; [Нац. ун-т «Києво-Могилян. акад.», Центр Європ. гуманітар. дослідж., Центр дослідж. єврей. історії та культури]. Вид. 2-ге, допов. – Київ : Дух і Літера, 2018. – 462 с.
 - Піхорович, В., Пономаренко, В. Деякі критичні зауваження на думку Михайла Драгоманова про відсутність систематичного світогляду та систематичної освіти у Тараса Шевченка // *Людинознавчі студії: збірник*

наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія», 2022. №44. С.209-234. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://filos.dspu.in.ua/index.php/filos/article/view/156/151>

- Пирожков, С., Хамітов, Н. (2020). Чи є Україна цивілізаційним суб'єктом історії та сучасності? // *Вісник Національної академії наук України*. №7. С. 3-15.
- Плохій, С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. – Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2022. 512 с.
- Попович, М. В. Світогляд давніх слов'ян. – Київ, 1985.
- Попович, М. В. Нарис історії культури України. – Київ, 1999.
- Попович, М. Червоне століття. – Київ : АртЕк, 2005. – 888 с.
- Потєбня, О. Естетика і поетика слова. – Київ, 1985.
- Потєбня, О. О. Думка і мова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.inmo.org.ua/assets/files/potebniana/Potebnya.%20Mysl%E2%80%99%20i%20yazyk%20\(1892\).pdf](http://www.inmo.org.ua/assets/files/potebniana/Potebnya.%20Mysl%E2%80%99%20i%20yazyk%20(1892).pdf)
- Потєбня, Олександр. Мова. Національність. Денаціоналізація. Статті і фрагменти / Упорядкування і вступна стаття Ю. Шевельова. – Нью-Йорк, 1992. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.inmo.org.ua/assets/files/potebniana/Potebnia.%20Mova,%20naciona%C4%BEis%C5%A5,%20denacionalizacija%20\(1992\).pdf](http://www.inmo.org.ua/assets/files/potebniana/Potebnia.%20Mova,%20naciona%C4%BEis%C5%A5,%20denacionalizacija%20(1992).pdf)
- Поліковський, М., Граб, С. Вячеслав Липинський як ідеолог українського консерватизму. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/may/2418/vnulpurn201582465.pdf>
- Прокопович, Ф. Філософські твори: У 3-х т. – К., 1979-1981.
- Рябчук, Микола (2020). Постколоніальний синдром : Спостереження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://books.google.com.ua/books?id=hkp2CgAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=uk#v=onepage&q&f=false>
- Сковорода, Г. Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. – К., 1983.
- Столяр, М. Б. Релігія радянської цивілізації. – Київ, 2010.
- Табачковський, В. Г. У пошуках невтраченого часу: (Нариси про творчу спадщину українських філософів-шістдесятників). – К., 2002.
- Табачковський, В. Г. Полісутнісне homo: філософсько-мистецька думка в пошуках «неевклідової рефлексивності». – К., 2005.
- Україна в ХХ ст. (1900 – 2000): Збірник документів і матеріалів / Упоряд.: А.Г.Слюсаренко, В.І.Гусєв, В.Ю.Король та ін. – К.: Вища школа, 2000. – 350 с.
- Федів, Ю. О., Мозгова, Н. Г. Історія української філософії. – К.: Україна, 2001.
- Франко, І. Хуторна поезія П.О. Куліша / Нарис історії укр.-руської літератури до 1890 р. / Що таке поступ? // Твори. Т.26, Т.41, Т.45. – К., 1980, 1984, 1986.
- Феномен радянської філософії / Наук. ред. М. Ткачук, С. Пролєєв. – Київ :

Академперіодика, 2009. – 156 с.

- Філософія етнокультури та морально-естетичні стратегії громадянського самовизначення: Збірник наукових статей. – Чнг., 2006.
- Франко, І. Що таке поступ? // Твори. Т. 45. – К., 1986.
- Франко, І. Хуторна поезія П.О. Куліша // Твори. Т.26. – К., 1980.
- Франко, І. Нарис історії україно-руської літератури до 1890 р. // Твори. Фукуяма Ф. Чому Україна переможе (Why Ukraine Will Win) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3468465-amerikanskij-filosof-fukuama-poasniv-comu-ukraina-peremoze.html>
- Чижевський, Д. Нариси з історії філософії на Україні. – К., 1992.
- Шевченко, Т. Кобзар. Повна збірка творів. – Київ : ТОВ «Видавництво Глорія», 2014. – 400 с.: іл.
- Шевченко, Т. Творчий шлях. Графіка та інші твори. – Київ : ТОВ «Видавництво Глорія», 2014. – 400 с.: іл.
- Шевченко, Т. Г. Щоденник. Зібрання творів: У 6 т. Т. 5. – К. : Наукова думка, 2003. С. 9-187.
- Шевченко, В. І. Концепція пізнання в українській філософії. – Київ : Стилос, 1993.
- Шлемкевич Микола. Сутність філософії. Том 191. – Париж; Нью-Йорк; Мюнхен, 1981. – 255 с.
- Шлемкевич, М. Загублена українська людина. – Київ : МП «Фенікс», 1992.
- Шинкарук, В. І. Вибрані твори : у 3-х т. – Київ : Український центр духовної культури, 2003-2004.
- Юркевич, П. Серце і його значення в духовному житті людини за вченням слова Божого // *Хроніка*. 2000. № 39-40. С. 563-586.
- Український інститут національної пам'яті. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uinp.gov.ua/>
- Ukrainian Research Institute at Harvard University (український науковий інститут Гарвардського університету). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://huri.harvard.edu/>
- Kononenko, T. Ukrainian National Identity between European Values and «Homo Sovieticus» Hybrid Identity: Synergy of uncertainty and stipulations. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія*. 2017. Вип.2. С. 31-34. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/article/view/13>

ТЕМА 3. Давньосхідна філософія

План

- I Захід та Схід як шляхи людського буття у світі та їх специфіка
- II Філософія Давнього Китаю
 - 1. Особливості старокитайського суспільства. Передфілософія «У-цзін»

(«П'ятикнижжя»)

2. Філософські школи Давнього Китаю та їх проблематика. Даосизм. Конфуціанство.

III Філософія Давньої Індії

1. Основи давньоіндійського суспільства. «Веди» як передфілософія.

2. Філософські школи Давньої Індії та їх проблематика (астика і настика). Індуїзм. Буддизм.

Основні поняття: аскетизм, атмана, брахмана, буддизм, дао, даосизм, де, дхарма, етатизм, жень, індуїзм, інь-ян, карма, конфуціанство, лі, мокша, нірвана, передфілософія, пракриті, прана, пуруша, пудгала, сат-асат, сансара, сінь, санскрит, у-вей, ці, чжи.

Проблемне коло

- Які школи чи напрямки філософії Давнього Сходу, на Вашу думку, не втратили актуальності і чому?
- В чому полягає принципова різниця у змісті «Шу-цзін» (Канону записів «Книги історії») та «Чунь-цю» (Літопису «Весна і осінь») та які їх функції в «П'ятикнижжі»?
- У чому, на Вашу думку, полягає світоглядно-теоретична перевага раннього буддизму над брахманізмом?

Питання для самостійного вивчення

- ✓ Основні старокитайські філософські напрямки: легізм, школа виправлення імен, фа-цзя, школа інь-ян.
- ✓ Ортодоксальні (астика) та неортодоксальні(настика) напрямки філософування у Давній Індії: вайшешика, веданта, йога, міманса, ньяя, санкхья; джайнізм, ранній буддизм, чарвака-локаята.
- ✓ Корені індійської філософії: Брахмани, Упанішади та Араньяки.
- ✓ Філософія «серединного шляху» Судзукі Дайсецу Тайтаро.
- ✓ Філософія війни Сунь-цзи.

Рекомендована література

- Буддизм. Філософія «великої релігії серединного шляху» / Укл. Боцман Я.В. – Харків, 2002.
- Величко, В. В. Регіонознавство Китаю: економіка і управління / Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин НАНУ, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ. – Київ : [б. в.], 2010. 406 с.
- Давньоєгипетська книга мертвих. Слово спрямованого до світла. – М., 2002.
- Заратустра. Учення вогню. Гати і молитви. – М., 2002.
- І-цзін. Книга змін / Пер. Є. Тарнавського. – Харків : Фоліо, 2018. 210 с.
- Кіктенко, В. О. Історія українського китаєзнавства (XVIII – початок XXI століття). – Київ, Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України,

2018. – 388 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://sinologist.com.ua/wp-content/uploads/2020/02/Kiktenko_2018_web.pdf

- Конфуцій. Бесіди і судження. – Київ : Арій, 2022. 831 с.
- Лао Цзи. Дао Де Цзин. Книга шляху та гідності / Пер. з кит. І. Костанда. Київ : Андронум, 2020. 100 с.
- Лу Куань Юй. Даоська йога, алхімія і безсмертя. – СПб., 1993.
- Радхакришнан, С. Індійська філософія. В 2 т. / Пер. з англ. – СПб., 1994.
- Тіпітака. Джаммапада // Читанка з історії філософії. – Київ, 1992.
- Судзукі, Д. Т. Основи дзен-буддизму // Буддизм / Укл. Я.В. Боцман. – Харків, 2002.
- Сунь-Цзи. Мистецтво Війни. Переклад з давньокит. Г. Латника. – Київ : Арій, 2014. 128 с.
- Чжоу Цзун-хуа. Дао І-Цзин / Пер. з англ. – Київ : Софія, 1996.
- Юнг, К. Г. Йога і Захід: Збірник / Пер. з нім. Максими П. П. – Львів : Ініціатива; Київ : Airland, 1994. 230 с.
- Юнг, К., Фромм Э., Мартіно Р., Уотс А., Бліс Р. Що таке дзен? – Київ, 1995.
- Kissinger, H. On China. The Penguin Press, 2011. 586 p.
- Nivison, D.S. The Ways of Confucianism. Investigations in Chinese Philosophy. – Chic.; La Salle, 1997.

ТЕМА 4. Давньогрецька філософія

План

1. Особливості античної цивілізації. Теоретичні джерела давньогрецької філософії.
2. Рання грецька філософія: Мілетська та Елейська школи, Геракліт, Піфагор.
3. Класичний період в античній філософії: атомізм Демокрита, рання софістика, Сократ, Платон, Аристотель.
4. Елліністично-римська філософія: епікуреїзм, стоїцизм, скептицизм, неоплатонізм.

Основні поняття: агностицизм, анамнезис, апатія, апорія, архе, атараксія, атомістичний матеріалізм, божественний ефір, випадковість, гедонізм, детермінізм, евдемонізм, космос, космополітизм, логос, майєвтика, метапсихоз, містицизм, об'єктивний ідеалізм, політеїзм, простір, релятивізм, рух, софістика, стихійна (наївна) діалектика, суб'єктивна діалектика, стихійний матеріалізм, соціоантропоморфізм, суб'єктивний ідеалізм, субстанція, телеологія, хаос, час.

Проблемне коло

- Які контраргументи про наявність руху Ви можете висунути в дискусії з Зеноном Елейським в контексті висунутих ним апорій (негативної діалектики)?
- Чому Сократ не залишив жодного рукопису і як, на Вашу думку, це було пов'язано з його розумінням пізнання? Які сократівські методи пізнання Ви

знаєте і чи застосовували їх будь-коли?

➤ В чому полягають, на Вашу думку, основні причини трансформації цінностей в класичній парадигмі Античності в еліністичну?

Питання для самостійного вивчення

- ✓ Антична міфологія та її місце у давньогрецькій філософії.
- ✓ Кореляція (взаємозв'язок) філософії Сократа та Сократичних шкіл (кінічна, кіренська, мегарська, елідо-еритрейська).
- ✓ Платонівське вчення про душу та ідеальну державу.
- ✓ Етико-політична концепція Аристотеля.

Рекомендована література

- Адо, П'єр. Що таке антична філософія? / Пер. С. Йосипенка. – Київ : Новий Акрополь, 2014. – 428 с.
- Арістотель. Політика / Пер. з давньогр. і пер. О. Кислюка. Київ : Основи, 2000. – 239 с.
- Арістотель. Нікомахова етика / Пер. з давньогр. В Ставнюка. – Київ : Аквілон-Плюс, 2002. – 480 с.
- Баумейстер, А. Тома Аквінський: вступ до мислення. Бог, буття і пізнання. Київ : Дух і літера, 2012. 408 с.
- Вернан, Ж.-П. Походження давньогрецької думки / Пер. з фр. – М., 1988.
- Гомер. Іліада. Пер. із старогрец. Б. Тена. – Київ: Дніпро, 1963.
- Гомер. Одиссея. Пер. із старогрец. Б. Тена. – Київ: Дніпро, 1978.
- Історія філософії: проблема людини. Навч.посібник / Ред. Хамітов Н.В. – К., 2006.
- Епікур. Лист до Геродота. Головні думки // Читанка з історії філософії. – К., 1992.
- Лімонченко, В. Фаталізм стоїчного світогляду і антропологічна ситуація наших днів. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, 2022, No 44, 178–193. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://filos.dspu.in.ua/index.php/filos/article/view/154/149>
- Лукрецій, Тит Кар. Про природу речей. – К., 1988.
- Марк Аврелій. Наодинці з собою. Роздуми / Пер. з грец. Р. Панько. – Львів : Априорі, 2018. 184 с.
- Платон. Діалоги / передм. В. В. Шкода, Г. М. Куц; Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Харків : Фоліо, 2008. 349 с.
- Платон. Держава / Пер. з давньогр. Д. Коваль – Київ : Основи, 2000.
- Рассел, Бертран. Історія західної філософії. Пер. з англ. – Київ, 1995.
- Сенека, Л. А. Моральні листи до Луцілія / Пер. з латини А. Содомори. – Київ : Априорі, 2017.
- Сенека, Л. А. Про стійкість мудреця. Діалоги / Пер. з латини А. Содомори – Київ : Априорі, 2022.

- Сковорода, Г. С. Тлумачення Плутарха про тишу серця // Твори. Т. 2. – К., 1973.
- Туренко, В. Жінки в античній філософії. – Київ : Ліра-К, 2021. – 236 с.
- Туренко, В. Е. Філософська експлікація любові та дружби в політичних трактатах Платона / В. Е. Туренко // *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія*. 2017. Вип. 1. С. 28-31. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNUF_2017_1_10.
- Irvine, William. *A Guide to the Good Life: The Ancient Art of Stoic Joy*. Oxford: Oxford University Press, 2009. 315 p.
- Robertson, Donald. *Stoicism and the Art of Happiness : Practical wisdom for everyday life: embrace perseverance, strength and happiness with stoic philosophy*. Publisher John Murray Press, 2018. 304 p.
- Robertson, Donald. *How to Think Like a Roman Emperor: The Stoic Philosophy of Marcus Aurelius*. New York: St. Martin's Press, 2019. 293 p.
- Sellars, John. *Lessons in Stoicism : What Ancient Philosophers Teach Us about How to Live*. Penguin Books Ltd, 2020. 96 p.

Тема 5. Філософія Середньовіччя та Відродження

План

I Релігійно-філософська парадигма Середньовіччя

1. Поняття і теоретичні джерела середньовічної філософії
2. Основні риси філософії Середньовіччя. Християнська парадигма
3. Західна і східна патристика
4. Схоластика, її характеристика та основні проблеми.

II Антропоцентризм доби Відродження

1. Філософська парадигма Ренесансу.
2. Соціальна філософія Н. Мак'явеллі.
3. Основні ідеї Реформації (М. Лютер, Ж. Кальвін, Т. Мюнцер та інші).
4. Натурфілософія як основа тогочасної наукової картини світу (М. Кузанський (Кребс), М. Коперник, Дж. Бруно, Г. Галілей).

Основні поняття: апологетика, аскетизм, Бог, віра, гріх, креаціонізм, монотеїзм, номіналізм, патристика, провіденціалізм, реалізм, сакральне, схоластика, теологія, теоцентризм, універсалії, фаталізм, фідейзм, християнство; антропоцентризм, геліоцентризм, геоцентризм, гілозоїзм, гуманізм, деїзм, держава, естетизм, ересь, Контрреформація, натурфілософія, пантеїзм, протестантизм, Реформація, творчість, фортуна, утопія.

Проблемне коло

- Які чинники, на Вашу думку суттєво вплинули на довготерміновий перехід від космоцентризму Античності до теоцентризму Середньовіччя?
- В чому сутність та історичне значення дискусії між номіналістами і

реалістами щодо універсалій? («Чи здатен Бог підняти найбільшу кам'яну брилу у створеному ним самим світі?»)

- Соціально-політичні погляди Н. Мак'явеллі: демократія чи тиранія?
- Бруно versus Галілей: світоглядний двобій – чия позиція Вам ближча?

Питання для самостійного вивчення

- ✓ Проблема співвідношення віри та розуму у людському бутті: філософські побудови Тертуліана.
- ✓ Аврелій Августин (Блаженний): самопізнання як умова пізнання Бога.
- ✓ Онтологічні доведення Бога Томою Аквінським.
- ✓ Релігійно-гуманістична концепція Еразма Роттердамського: світське і теократичне.
- ✓ Контрреформація (боротьба з єретиками, полювання на відьом, теоретична діяльність Синоду).
- ✓ Соціальні утопії Т. Мора і Т. Кампанелла.

Рекомендована література

- Абеляр, П. Історія моїх страждань. – Львів : Літопис, 2004. – 136 с.
- Баумейстер, А. Тома Аквінський: вступ до мислення. Бог, буття і пізнання. – К. : Дух і Літера, 2012. – 408 с.
- Біблія. Святе письмо Старого і Нового Заповіту.
- Боецій, Северин. Розрада від філософії / Пер. А. Содомори. – К. : Апріорі, 2019.
- Вебер, М. Протестантська етика і дух капіталізму // Вебер М. Вибрані твори. – М., 1990.
- Гусєв, В.І. Історія західноєвропейської філософії XV-XVII ст. – Київ, 2000.
- Данте, А. Божественна комедія. – Харків : Фоліо, 2018. – 608 с.
- Кампанелла, Т. Місто Сонця / Перекл. з лат.; вступ. слово Й. Кобова та Ю. Цимбалюка. – К.: Дніпро, 1988. – С. 16-114.
- Кондзьолка, В. Історія середньовічної філософії. – Львів, 2001.
- Киселиця, С. В. Тотожність і різниця філософської та релігійної віри. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ir.stu.cn.ua/handle/123456789/10993>
- Мак'явеллі, Н. Флорентійські хроніки. Державець / Пер. з іт. А. Перепаді. – Харків : Фоліо, 2007. 511 с.
- Монтень, М. Проби: вибране / Пер. з фр. та примітки А. О. Перепаді; післямова В. Л. Скуратівського. – Харків : Фоліо, 2012. 443 с.
- Мор, Т. Утопія / Перекл. з лат.; вступ. слово Й. Кобова та Ю. Цимбалюка. – К.: Дніпро, 1988. – С. 16-114.
- Паскаль, Б. Думки. Пер. з франц. А. Перепаді, О. Хоми. – Київ: Дух і літера, 2009. 704 с.
- Роттердамський, Е. Похвала Глупоті. Домашні бесіди. – Київ, 1993.
- Святий Августин. Сповідь / Пер. з латини Ю. Мушака. Вид. 3-є.– К :

Основи, 1999. 318 с.

- Содомора, П. Терміносистема Святого Томи з Аквіну. – Львів, 2010.
- Тома Аквінський. Коментарі до Аристотелевої «Політики» / Пер. з латини О. Кислюк; авт. передм. В. Котусенко. – 2-е вид. – К.: Основи, 2003. – 796 с.
- Russell, Bertrand. History of Western Philosophy and its Connection with Political and Social Circumstances from the Earliest Times to the Present Day. London: Allen & Unwin, 2010. 916 p.

Тема 6. Наукоцентризм філософії Нового часу

План

1. Соціально-економічні передумови формування та зміст філософської парадигми Нового часу.
2. Протистояння раціоналізму та емпіризму: дедукція Рене Декарта проти індукції Френсіса Бекона.
3. Особливості філософської системи Джорджа Берклі: суб'єктивний ідеалізм у контексті об'єктивного ідеалізму.
4. Соліпсизм, агностицизм та парадокси емпіризму Девіда Г'юма.
5. Французький матеріалізм XVIII століття (Ламетрі, Гольбах, Гельвецій).
6. Французьке Просвітництво: деїзм проти атеїзму (Монтеск'є, Вольтер, Дідро, Руссо).
7. Філософія Іммануїла Канта: докритичний і критичний періоди творчості.
8. Філософія Георга Гегеля: вчення про Абсолютну Ідею та діалектичний метод.

Основні поняття: абсолютна ідея, аналіз, антиномії, атрибут, атеїзм, апіорне, апостеріорне, деїзм, детермінізм, досвід, закон (діалектичний), ідеал, категоричний імператив, емпіризм, метод, механіцизм, модус, Просвітництво, редукаціонізм, річ-в-собі, розсудок (здоровий глузд), раціоналізм, сенсуалізм, соліпсизм, теоретичне, трансценденція.

Проблемне коло

- Чи залишається, на Вашу думку, географічний детермінізм Шарля Луї де Монтеск'є актуальною соціально-політичною концепцією? Чому так або ні?
- Який характер має монадологія Готфріда Лейбніца: моністичний чи плюралістичний? Аргументуйте.
- Чи можна Вольтера вважати послідовним матеріалістом? Аргументуйте.
- Яку теоретико-світоглядну течію Просвітництва – дійстичну чи матеріалістичну – Ви вважаєте істинною? Аргументуйте.
- Які принципи, методи, закони, розроблені у німецькій класичній філософії, використовуються у сучасній науці? Наведіть приклади.

Питання для самостійного вивчення

- ✓ Пантеїстичне вчення про атрибути і модуси субстанції та її свободу Бенедикта Спінози.
- ✓ Онтологія та соціальна філософія Томаса Гоббса.
- ✓ *Tabula rasa* (чиста дошка) Джона Локка.
- ✓ Вчення Йогана Фіхте про абсолютне Я.
- ✓ Вчення Фрідріха Шеллінга про свободу.

Рекомендована література

- Бекон, Френсіс // Зарубіжні письменники. Енциклопедичний довідник : у 2 т. / за ред. Н. Михальської та Б. Щавурського. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005.
- Булатов, М. О. Німецька класична філософія. В 2-х ч. – Київ : Наукова думка, 2003, 2006.
- Вольтер. Кандід : філософські повісті. Пер. з франц. В. Підмогильний за ред. М. Терещенка; Передм. та прим. Ярема Кравець; Київ: Інститут літератури імені Тараса Шевченка НАН України. – Харків: Фоліо, 2011. 410 с.
- Гегель, Г. В. Ф. Феноменологія духу. – Харків : Фоліо, 2019. 476 с.
- Гельвецій, К. А. Про людину, її розумові здібності та виховання. – К., 1994.
- Гоббс, Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної. – К., 2000.
- Гусєв, В. І. Історія західноєвропейської філософії XV-XVII ст. – К., 2000.
- Г'юм, Д. Трактат про людську природу: Спроба запровадження експериментального методу міркувань про об'єкти моралі. – К., 2003.
- Декарт, Р. Міркування про метод, щоб правильно спрямувати свій розум і відшукати істину в науках. – К., 2001.
- Декарт, Р. Метафізичні розмисли. – К., 2000.
- Кант, І. Критика практичного розуму. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://javalibre.com.ua/java-book/book/2926131>
- Кант, І. Критика чистого розуму / Пер. І. Бурковського. – Київ : Юніверс, 2000.
- Киселиця, С. В. Категоричний імператив у вимірах життєвої мудрості // *Вісник Черкаського університету. Серія : Філософія*. 2015. № 11. С. 69-77. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchuFil_2015_11_13
- Ляйбніц, Готфрід Вільгельм. Монадологія / Український переклад П. Бартусяка під редакцією О. Хоми. *Sententiae*, XXVIII. 2013. № 1. С. 151-177.
- Лок, Дж. Два трактати про правління / Пер. з англ. П.Содомора. – Київ: Наш формат, 2023. 312 с.
- «Медитації» Декарта у дзеркалі сучасних тлумачень: Жан-Марі Бейсад, Жан-Люк Марйон, Кім Сан Он-Ван-Кун / уклад., [пер. з фр. і латин., дослідн. матеріали] Олег Хома ; [пер. і дослідн. матеріали А. Баумейстер; підгот. оригін. текстів: П. Бартусяк, Ю. Новікова, Т. Полянська ; відп. ред. С. В. Пролеєв, ред.

Л. Лисенко] ; [Центр філос. текстології Філософ. ф-ту Київ нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка та ін.]. 2-ге вид., випр. та допов. – Київ : Дух і Літера, 2021. 425 с.

- Панич, О. Розвідки з історії скептицизму в британо-американській епістемології. Частина 1: Британська модерна філософія (Гоббс, Локк, Барклі, Х'юм, Рід). – Донецьк: Донецький національний університет, 2007. С. 111-150.
- Руссо, Ж.-Ж. Про суспільну угоду, або Принципи політичного права. – К., 2001.
- Спіноза, Б. Етика. – Київ: Андронум, 2020.
- Фіхте, Йоганн Готліб. Абсолютне обґрунтування права в дійсності / Переклад з німецької Володимир Абашнік // Практична філософія та правовий порядок. Збірка наукових статей. – Харків: Центр Освітніх Ініціатив, 2000. С. 331-334.
- Фіхте, Й. Г. Про гідність людини / Переклад з німецької Володимир Абашнік // Проблема раціональності наприкінці ХХ століття. Матеріали V Харківських міжнародних Сквородинівських читань (29-30 вересня 1998 р.) – Харків: Університет внутрішніх справ, 1998. С. 361-363.
- Шинкарук, В. І. Вибрані твори : у 3-х т. – Київ : Український центр духовної культури, 2003-2004.
- Berkeley, G. Three Dialogues between Hylas and Philonous in opposition to Sceptics and Atheists. Copyright © Jonathan Bennett 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/berkeley1713.pdf>
- Berkeley, G. A Treatise Concerning the Principles of Human Knowledge. Barnes & Noble, 2006. 103 p.
- Buber M. I and Thou. New York : Simon and Schuster, 1970.
- Buber M. The Knowledge of Man. Atlantic Highlands, NJ : Humanities Press International, 1988.
- Locke, John An Essay Concerning Human Understanding Wordsworth Editions, 2014. 850 p.

Тема 7. Плюралізм філософії Новітнього часу (30-ті роки ХІХ – ХХІ ст.)

План

1. Поняття та парадигма некласичної філософії: антисциєнтизм проти сциєнтизму.
2. Основні ідеї позитивізму. I (класичний), II (махизм), III (неопозитивізм), IV (постпозитивізм).
3. Прагматизм (Ч.-С. Пірс, Дж. Дьюї, В. Джеймс).
4. Волонтаризм: філософія життя (А. Шопенгауер, Ф. Ніцше, А. Бергсон та інші).
5. Психоаналітична парадигма людського буття (З. Фрейд, Карл Юнг, Е. Фром та інші).
6. Діалектичний та історичний матеріалізм: соціоцентрична парадигма марксизму (К. Маркс, Ф. Енгельс, В. Ленін та інші).

7. Релігійний та атеїстичний екзистенціалізм (німецький, французький, російський різновиди) та його ідейний передвісник С. К'єркегор.
8. Персоналізм (Ф. Достоевський, П. Тейяр де Шарден, М. Бубер та інші).
9. Структуралізм (К. Леві-Стросс, М. Фуко, Л. Альтюсер, Ж. Лакан та інші).
10. Герменевтика (В. Дільтей, Г. Гадамер та інші).
11. Феноменологія (Е. Гуссерль та інші).
12. Футурологія (Е. Тоффлер, Й. Масуда, Ф. Фукуяма, Д. Белл та інші)

Основні поняття: антисцієнтизм, анархізм, віталізм, волонтаризм, глобальний світ, герменевтика, гуманізм, імморалізм, ірраціоналізм, індетермінізм, екзистенціалізм, марксизм, нігілізм, націоналізм, прагматизм, психоаналіз, позитивізм, персоналізм, свобода, структуралізм, сцієнтизм, феноменологія, футурологія, шовінізм.

Проблемне коло

- Чи можна вважати екзистенціалізм «трагічною» філософією? Запропонуйте аргументи і контраргументи.
- В якій з футурологічних концепцій сучасності, на Вашу думку, найдоказовіше описано майбутнє людства?

Питання для самостійного вивчення

- ✓ Антропологія Людвіга Андреаса Фесрбаха.
- ✓ Екзистенціальна діалектика Сьорена К'єркегора.
- ✓ Технологічний детермінізм Елвіна Тоффлера.
- ✓ Номо intelligens Йонезі Масуда.

Рекомендована література

- Белл, Д. Прихід постіндустріального суспільства // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. Хрестоматія / Упоряд. В. Лях. – Київ: Либідь, 1996. – с. 194-250.
- Бергсон, А. Душа і тіло. Досвід безпосередніх даних свідомості. Матерія і пам'ять // Твори: В 2 т. Т.1. – М., 1993.
- Бердяєв, Н. Самопізнання. – М., 1991.
- Бердяєв, М. Філософія свободи. Сенс творчості. – М., 1989.
- Вітгенштайн, Л. Філософські дослідження / Пер. Є. Поповича. – Київ, 1951.
- Гайдеггер, М. Буття в околі речей. Будувати, проживати, мислити / Пер. Т. Возняка. – Харків, 1998.
- Гайдеггер, М. Вечірня розмова в таборі для військовополонених // *Українські проблеми*. 1998. № 1. С.106-121.
- Гайдеггер, М. Дорогою до мови / Пер. з нім. В. Кам'янця. – Львів: Літопис, 2007. 232 с.
- Гадамер, К.-Г. Істина і метод. – М., 1998.

- Гусерль, Е. Ідеї чистої феноменології і феноменологічної філософії: Книга перша. Загальний вступ до чистої феноменології / Гусерль Е.; пер. з нім. і коментарі В. Кебуладзе. – Харків: Фоліо, 2020. 348 с.
- Гуссерль, Е. Формальна і трансцендентальна логіка // Читанка з історії філософії, в 6-ти книгах. Книга VI. Зарубіжна філософія ХХ ст. – К., 1993.
- Дьюї, Дж. Свобода і культура // Зарубіжна філософія ХХ століття. – Київ, 1993.
- Джеймс, В. Прагматизм / Пер. з англ. П. Насада. – Київ: Альтернативи, 2017. 144 с.
- Енгельс, Ф. Людвіг Фейєрбах і кінець класичної німецької філософії // Маркс К., Енгельс Ф. Твори. 2-е вид. Т.21. – Київ, 1964.
- Енгельс, Ф. Походження сім'ї, приватної власності і держави // Маркс К., Енгельс Ф. Повн. збр. творів. Т. 21. – Київ, 1964.
- Кафка, Ф. Замок. – Київ, 1995.
- Камю, А. Міф про Сізіфа. Есе / Український переклад О. Жупанський. – Київ : Портфель, 2015. 106 с.
- Карнап, Р. Подолання метафізики через логічний аналіз // Рюс Ж. Поступ сучасних ідей. – Київ, 1998.
- Конт, О. Дух позитивної філософії : (Слово про позитивне мислення) / Пер. з фр. – Ростов н/Д: Феникс, 2003.
- Котарбинський Т. Вибрані твори. – М. : Видавництво іноземної літератури, 1963. С. 775-888.
- Кушаков, Ю. В. Історико-філософська концепція Л. Фейєрбаха. – Київ : Вища школа, 1981.
- Ленін, В.І. Матеріалізм та емпіріокритицизм // Повна збірання творів. Т.18. – Київ, 1972.
- Лях, В. Екзистенційна свобода: вибір та відповідальність (філософська концепція Ж.-П. Сартра) // *Філософська та соціологічна думка*. 1995. № 5-6.
- Маркс, К. До критики політичної економії. Передмова. Економіко-філософські рукописи 1844 року // Маркс К., Енгельс Ф. Твори, 2-е вид. Т.13.,Т.42 – Київ, 1964.
- Маркс, К., Енгельс, Ф. Німецька ідеологія / Карл Маркс і Фрідріх Енгельс. Фейєрбах (з «Німецької ідеології»); пер. з нім. Петра Бевзя. – Харків – Київ, Державне видавництво України, 1930. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vpered.wordpress.com/2013/03/14/marx-engels-deutsche-ideologie/>
- Маркузе, Г. Одномірний людина. Дослідження розвинутого індустріального суспільства // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. Хрестоматія. – К., 1996.
- Марсель, Г. Homo viator. – Київ : Основи, 1998.
- Масуда, Й. Гіпотеза про генезис Homo intelligens / Пер. Віталій Лях. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://chtyvo.org.ua/authors/Masuda_Yoneji/
- Мартін Гайдеггер очима сучасників. Збірка. К., 2002.
- Мерло-Понті, М. Феноменологія сприйняття. – К., 2001.

- Ніцше, Ф. Ранкова зоря. Думки про моральні пересуди / Пер. з нім. В. Кебуладзе. – К. : Темпора, 2018. 800 с.
- Ніцше, Ф. Так казав Заратустра / Жадання влади. – К. : Навчальна книга-Богдан, 2021. – 352 с.
- Ортега-і-Гасет, Х. Вибрані твори. К.: Основи, 1994. 424 с.
- Ортега-і-Гасет, Х. Нові симптоми // Читанка з історії філософії. Книга VI. Зарубіжна філософія ХХ століття. – К., 1993.
- Ортега-і-Гасет, Х. Що таке філософія? / Бунт мас // Вибрані твори. – К., 1994.
- Полані, М. Особистісне знання. Пер. з англ. – М., 1985.
- Поппер, К. Відкрите суспільство та його вороги. Т. I. У полоні Платонових чарів / Пер. з англ. О. Коваленко. – К.: «Основи», 1994. 444 с.
- Поппер, К. Відкрите суспільство та його вороги. Т. II. Спалах пророцтва: Гегель, Маркс та послідовники / Пер. з англ. Олександр Буценко. – К.: «Основи», 1994. 494 с.
- Рікер, П. Історія та істина. – Київ, 2001.
- Рікер, П. Сам як інший / Пер. з фр. В. Андрушко, О. Сирцовой. – Київ, 2000.
- Сартр, Ж.-П. Буття і ніщо: нарис феноменологічної онтології / Пер. з французької В. Лях, П. Таращук. – Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 855 с.
- Сартр, Ж.-П. Нудота: роман, п'єси. – Харків : Фоліо, 2006. 351 с.
- Сартр, Ж.-П. Екзистенціалізм – це гуманізм // Читанка з історії філософії. Книга VI. Зарубіжна філософія ХХ століття. – Київ, 1993.
- Скратон, В. Коротка історія Новітньої філософії / Пер. з англ. – Київ, 1997.
- Тейяр де Шарден, П. Феномен людини / Пер. з фр. – М. : Прогресс, 1987.
- Тойнбі, А. Дослідження історії. – Київ, 1995.
- Тоффлер, Е. Особистість майбутнього // *Генеза*. 1996. №1.
- Тоффлер, Е. Третя хвиля. Футурошок. / Пер. з англ. А. Євса. – Київ : Вид. дім «Всесвіт», 2000. 480 с.
- Феєрабенд, П. Вибрані праці з методології науки: Пер. з англ. і нім. – М., 1986.
- Франкл, В. Людина в пошуках сенсу. – М., 1990.
- Фрейд, З. Я і Воно. Введення в психоаналіз / Психологія позасвідомого // Вибране. – Київ, 1989.
- Фромм, Е. Душа людини. Її здатність до добра і зла; Концепція людини у Маркса // Душа людини. – К., 1992.
- Фромм, Е. Мати чи бути? / Пер. з англ. – Х., 1986.
- Фукуяма, Ф. Кінець історії та остання людина / Пер. з англ. М. Б. Левіна. – М.: АСТ, 2007. 588 с.
- Шопенгауер, А. Світ як воля і уявлення. Афоризми життєвої мудрості // Свобода волі і моральність. – К., 1992.
- Шпенглер, О. Занепад Європи: Загальні риси морфології світової історії. – К., 1993.

- Юнг, К. Свідомість і позасвідоме: Збірник / Пер. з англ. – Л. : Університетська книга, 1997. 544 с.
- Юнг, К. Г. Йога і Захід: Збірник / Пер. з нім. – Львів, Київ, 1994.
- Ялом, І. Екзистенціальна терапія / Пер. з англ. – Х., 1999.
- Ясперс, К. Сенс і призначення історії / Пер. з нім.– Л., 1991.
- Huntington, Samuel P. (1996). The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order.
- Huntington, Samuel P. (1991). Democracy's Third Wave. The Journal of Democracy, 2(2).
- Dewey, John. Democracy and Education. Columbia University Press, 2024. 408 p.
- Kierkegaard, Soren. Fear and Trembling. Penguin, 2016. 176 p.
- Kierkegaard, Soren. The Sickness Unto Death. Penguin, 2012. 208 p.
- Fukuyama, Francis. Liberalism and Its Discontents. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2022. 192 p.

Тема 8. Буття як фундаментальна проблема філософії

План

1. Проблема походження світу та людини в ньому. Рівні буття.
2. Матерія: рух, простір, час.
3. Сучасні уявлення про структуру Всесвіту.
4. Віртуальна реальність. Штучний інтелект.

Основні поняття: буття, віртуальна реальність, Всесвіт, дійсність, енергія, космос, макросвіт, мегасвіт, мікросвіт, матерія, ніщо (небуття), онтологія, простір, реалія, розвиток, рух, синергетика, становлення, суще, тіло, хаос, час, штучний інтелект.

Проблемне коло

- Вибудуйте ієрархію процесів від найпростішого до найскаднішого через категорії «становлення», «рух», «розвиток». Наведіть приклад із явищ природного чи соціального середовища.
- Що сучасна наука вважає первинною або елементарною часткою буття?

Питання для самостійного вивчення

- ✓ Проблема паралельних світів у філософії.
- ✓ Проблема доказовості наукової картини світу.
- ✓ Штучний інтелект: досягнення та ризику.

Рекомендована література

- Бевзенко, Л. Д. Соціальна самоорганізація: Синергетична парадигма: можливості соціальних інтерпретацій. – Київ, 2002. – 436 с.

- Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського. Т. 8 : Праці з історії, філософії та організації науки / голова ред. ради Б. Є. Патон. – Київ : Фенікс, 2012. – 658 с.
- Гокінг, Стівен Коротка історія часу. Переклад з англ. колективний. – Київ : К. І. С., 2015. 201 с.
- Капіца, С. П. Загальна теорія зростання населення Землі. – М., 1999.
- Карнап, Р. Філософські основи фізики / Пер. з англ. – М., 1971.
- Кізіма, В. Онтико-онтологічна дуальність буття як принцип синтезу філософії, релігії, науки. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://7promeniv.com.ua/images/MetodologichniPidhody/Kizima_Article.htm
- Парадигмальні зміни основ загальної психології у синергетичному контексті: колективна монографія за редакцією Чепи М.-Л.А. – Кіровоград, 2013.
- Пенроуз, Р. Цикли часу. Новий погляд на еволюцію Всесвіту (Cycles of Time: An Extraordinary New View of the Universe). – М. : Бинном, 2013. 333 с.
- Пригожин, І., Стенгерс, І. Час, хаос, квант / Пер. з англ. – М., 1994.
- Пригожин, І., Стенгерс І. Порядок із хаоса. Новий діалог людини з природою. – М.: Едиториал УРСС, 2003.
- Тейяр де Шарден, П. Феномен людини / Пер. з фр. – М.: Прогресс, 1987. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://psylib.org.ua/books/shard01/index.htm>
- Хакен, Г. Синергетика. – М., 1980.
- Hawking, Stephen William. The Nature of Space and Time. Cambridge University Press, 1988.160 p.
- Stiegler B. The Negathropocene. Stanford, 2018. 316 p.
- Penrose R. Techniques of Differential Topology in Relativity. London : SIAM, 1972.
- Masuda, Y. Computopia // The information technology revolution. – Oxford, 1985.

Тема 9. Людина у суспільстві

План

1. Людське буття як фундаментальна проблема філософії.
2. Свідомість людини: від психіки до самосвідомості. Мова і мовлення.
3. Суспільство та його структура.
4. Філософія природи.

Основні поняття: громадянин, громадська думка, господарська діяльність, довкілля, дух, душа, інтелект людини, інновація, інстинкт, екологія, життя, культура, людське буття, мислення, мова, мовлення, мораль, особистість, політична економія, праксеологія, психіка, рефлекс, рефлексія, свідомість, суспільство, суспільне виробництво, цивілізація, філософія управління.

Проблемне коло

- Чи доводилось Вам зіштовхуватись з порушенням прав людини на соціально-політичному та сімейно-побутовому рівнях? Як, на Вашу думку, можна ефективно вирішувати цю проблему?
- Які економічні, політичні та ментальні чинники, на Вашу думку, найсуттєвіше впливають на споживацтво як соціальний феномен сучасного світу? Як можна мінімізувати цю негативну тенденцію?
- Що Ви знаєте про ноосферу В. Вернадського? Чи суттєво, на Вашу думку, вона вплинула на світову науку?

Питання для самостійного вивчення

- ✓ Господарська діяльність як предмет праксеології: соціально-політичний та морально-етичний аспекти.
- ✓ Альтернативна енергетика та ресурсозбереження.
- ✓ Загальна, соціальна та прикладна екологія. Екологічна концепція Б. Коммонера.

Рекомендована література

- Андрос, Є. І. Інтелект у структурі людського буття. – Київ : Стилос, 2010.
- Белл, Д. Просування постіндустріального суспільства. Досвід соціального прогнозу. – М., 1993.
- Белл, Д. Соціальні межі інформаційного суспільства. – М., 1980.
- Бердяєв, М. Про призначення людини. – К., 1993.
- Бех, Ю. В. Філософія управління соціальними системами. Монографія. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – 623 с.
- Берн, Е. Ігри, в які грають люди. Люди, які грають в ігри. Пер. з англ. А. Грузберга. – М., 2007.
- Васильченко, А. Семіотика соціальної дії та інтерсуб'єктивні онтології / Семіотичний аналіз явищ культури : Монографія. – Київ, Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, 2021. – 396 с. – Режим доступу: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/62602956/>
- Гаєвський, Б. А. Філософія політики: Підручник для студ вищ. навч. закл. – Київ: Вища школа, 2005. – 158 с.
- Гайсенюк, В. Теорія конфлікту цивілізацій Хангтінгтона. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/7883787/>
- Гайдеггер М. Дорогою до мови / Пер. з нім. В. Кам'янця. – Львів : Літопис, 2007. 232 с.
- Головаха, Є. І., Паніна, Н. В. [Психологія людського взаєморозуміння](#). 2-е вид., зі змінами та доп. – Київ : Ін-т соціології НАН України, 2014. – 223 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://i-soc.com.ua/assets/files/book/golovaha/gpcv.pdf>
- Гантінгтон, Семюел П. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку / Пер. з англ. Н. Климчук. – Львів: Кальварія, 2006. 474 с.

- Іванишин, В. Радевич-Винницький, Я. Мова і нація. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://chtyvo.org.ua/authors/Ivanysyn_Vasyl/Mova_i_natsiia/
- Киселиця, С. Громадська думка як морально-політичний регулятив людського буття // *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. 2019. № 2. С. 42-51. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prcr_2019_2_8
- Киселиця, С., Крук, О. Соціогуманітарні виміри громадянської свідомості: від мешканців до громадян. *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*. 2021. Вип. 36. С.43-50. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/52326938/>
- Киселиця, С. В. Марновірство та віра в міфологічній свідомості // *Гілея. Науковий вісник*. 2013. Вип.74. С.175-177. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/43865625/>
- Клікс, Ф. Мислення, що прокидається. Історія розвитку людського інтелекту. – Київ: Видавництво при Київському державному університеті видавничого об'єднання «Вища школа», 1985.
- Крилова, С. Краса людини: особистість, сім'я, суспільство (соціально-філософський аналіз). Ніжин: АспектПоліграф, 2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://aphy.net/texts/706-svetlana-krylova-beauty-of-man-personality-simya-society>
- Кримський, С. Б. Філософія як шлях людяності та надії. – Київ : Курс, 2000. 308 с.
- Левчук, Л. Т. Психологія: від позасвідомого до «втоми свідомості». – Київ, 1989.
- Мінаков, М. А. Історія поняття досвіду. – Київ, 2007.
- Оцінка впливу запланованої господарської та іншої діяльності на навколишнє середовище // *Словник-довідник з екології: навч.-метод. посіб. / уклад. О. Г. Лановенко, О. О. Остапшина*. – Херсон : ПП Вишемирський В. С., 2013. С. 133-134. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://web.archive.org/web/20180619190047/http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/>
- Парадигмальні зміни основ загальної психології у синергетичному контексті: колективна монографія за редакцією Чепи М.-Л.А. – Кіровоград, 2013.
- Плеснер, Г. Ступені органічного і людина // *Проблема людини в західній філософії*. – Х., 1988.
- Політична економія : навч. посібник / Є. С. Шевчук [та ін.] ; ред. Г. І. Башнянін, Є. С. Шевчук. 5-те вид., стер. – Л. : Новий Світ-2000, 2007. – 479 с.
- Поппер, К. Відкрите суспільство та його вороги. Т.1, 2. – Київ, 1994.
- Сорокін, П. А. Людина. Цивілізація. Суспільство. – Л., 1992.
- Тоффлер Е. Третя хвиля // *Сучасна зарубіжна соціальна філософія*. Хрестоматія. – К.,1996.
- Попович, М. В. Бути людиною. – Київ : Києво-Могилянська Академія, 2017.

- Поппер, Карл. Злиденність історизму / Пер. з англ. Василь Лісовий. – Київ: «Абрис», 1994. 192 с.
- Пенроуз, Р. Тіні розуму. В пошуках науки про свідомість (Shadows of the Mind: A Search for the Missing Science of Consciousness). – Л., 2005. 688 с.
- Потєбня, О. О. Думка і мова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.inmo.org.ua/assets/files/potebniiana/Potebnya.%20Mysl%E2%80%99%20i%20yazyk%20\(1892\).pdf](http://www.inmo.org.ua/assets/files/potebniiana/Potebnya.%20Mysl%E2%80%99%20i%20yazyk%20(1892).pdf)
- Рассел, Б. Мистецтво мислити. – М., 1999.
- Роменець, В. Життя і смерть в науковому та релігійному тлумаченні. – Київ, 1989.
- Столяр, М. Радянська сміхова культура. – Київ, 2011.
- Тейяр де Шарден, П. Феномен людини / Пер. с фр. – М. : Прогресс, 1987.
- Франкл, В. Людина в пошуках сенсу: Збірник: Пер. з англ. і нем. – Л., 1990.
- Федорова, К. Техніка і людина: сучасна репрезентація // *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, 2022. № 44. С. 300-311. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://filos.dspu.in.ua/index.php/filos/article/view/162/157>
- Хамітов, Н. В., Киселиця, С. В., Деркач, О. Л. Проблема тілесності суб'єкта штучного інтелекту в контексті теорії еволюції природного та штучного інтелекту // *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. – Чернігів: ЧНТУ, 2017. – № 2(10). – С.95-102. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/43866540/>
- Хамітов, Н. В. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. – Київ, 2017
- Хамітов, Н. Люди суму і люди смутку: екзистенціальні основи сумісності. 3-є, доп. і перероб. вид. – Київ: Атика, 2012.
- Хамітов, Н. Звільнення від буденності : мистецтво як вирішення суперечностей життя. – Київ, 1995.
- Хамітов, Н. Самотність у людському бутті. Досвід метаантропології. – Київ, 2000.
- Хантінгтон, С. (1993). Зіткнення цивілізацій. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/posibnuku/307/36.pdf>
- Харарі, Ю. Н. Sapiens: Людина розумна. Коротка історія людства / Пер. з англ. О. Дем'янчука; 4-те вид. – Київ :Форс Україна, 2023. – 544 с.
- Шестов, Л. Апофеоз необгрунтованості. Досвід адогматичного мислення. – Л., 1991.
- Ludwig von Mises (1949). Human Action: A Treatise on Economics. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://wiki.mises.org/wiki/Human_Action
- Fukuyama, Francis. Liberalism and Its Discontents. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2022. – 192 p.

- Penrose, Roger. The Emperor's New Mind: Concerning Computers, Minds, and the Laws of Physics. – 1. – Oxford University Press, 2002. – Т. Popular Science. – 640 с.
- Ludwig von Mises (1949). Human Action: A Treatise on Economics. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://wiki.mises.org/wiki/Human_Action
- Fukuyama, Francis. Liberalism and Its Discontents. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2022. – 192 p.
- Penrose, Roger. The Emperor's New Mind: Concerning Computers, Minds, and the Laws of Physics. Т. 1. Oxford University Press, 2002. – 640 с.
- Commoner, Barry. The Closing Circle: Nature, Man, and Technology New York: Knopf, 1971.
- Commoner, Barry. Making Peace With the Planet New York: Pantheon, 1990.
- Masuda, Y. The Informational Society as Post-Industrial Society. World Future Society. – Washington: World future society, 1981.
- Zhukova, O., Mandragelia, V., Aliexsieienko, T., Semenenko, A., Skibina, E.. Digital Technologies for Introducing Gamification into the Education System in the Context of the Development of Industry 4.0. *Ingénierie des Systèmes d'Information*. Vol. 28, No. 1, February, 2023, pp. 141-147. DOI: <https://doi.org/10.18280/isi.280114>. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://lib.iitta.gov.ua/734692/1/isi_28.01_14.pdf

Тема 10. Пізнання та його структура

План

1. Проблема істини. Сутність та рівні пізнання.
2. Наука та її структура.
3. Основні методи наукового дослідження.
4. Логічне мислення. Зміст і завдання формальної логіки:
 - а) основні форми логічного мислення: поняття, судження, умовисновок;
 - б) основні закони логіки: тотожності, несуперечності, виключення третього, достатньої підстави.

Основні поняття: аналіз, гіпотеза, дедукція, закон, знання, ідея, індукція, істина, експеримент, концепція, метод, наука, теорія, пізнання, поняття, проблема, синтез, судження, умовисновок, факт.

Коло проблем

- Які критерії істини, на Вашу думку, якнайдовказовіше відображені в сучасній науці?
- Які методи пізнання Ви найчастіше застосовуєте в особистому та фаховому просторі і чому?

Питання для самостійного вивчення

- ✓ Гносеологія та епістемологія: спільне та відмінне.
- ✓ Некласична логіка: напрямки і перспективи.

Рекомендована література

- Аругтюнов, В. Х., Кирик, Д. П., Мішин, В. М. Логіка: Навч. посіб. – Київ, 2000.
- Бандурка. О. М., Тягло, О. В. Курс логіки. Підручник. – Київ, 2002.
- Будко, В. В. Філософія науки: Навчальний посібник. – Харків, 2005.
- Вебер, М. Наука як покликання і професія // Вибрані твори. – М., 1990.
- Вернадський, В. І. Наукова думка як планетарне явище // Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського. Т. 8 : Праці з історії, філософії та організації науки ; / голова ред. ради Б. Є. Патон. – К. : Фенікс, 2012. – 658 с.
- Габермас, Ю. Єдність розуму в розмаїтті його голосів. – Київ, 2002.
- Гегель, Г. В. Ф. Хто мислить абстрактно? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.e-reading.club/book.php?book=147726>
- Гайдеггер М. Будувати, проживати, мислити. – Харків : Фоліо, 1998. 332 с.
- Жеребкін, В. Є. Логіка: Підручник для вузів. – К., 2002.
- Ішмуратов, А. Т. Вступ до філософської логіки: Підручник для студентів і аспірантів. – Київ, 1997.
- Киселиця, С. Епістемологічне підґрунтя віри // *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Сер. : Філософія.* 2012. – Вип. 11. – С. 406-416. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoafs_2012_11_40
- Конверський А. Є. Логіка (традиційна та сучасна): Підр. для ВНЗ. – Київ, 2008.
- Куайн У. ван О. Слово та об'єкт. – М., 2000.
- Логіка: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / В.Д. Титов, С.Д. Цалін, О.П. Невельська-Гордєєва та ін. – Х., 2005.
- Плахтій, М. П. Логіка в Україні у другій половині XIX – на початку XX століття: напрями розвитку : монографія. Кам'янець-Подільський національний ун-т ім. Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2009. 192 с.
- Марценюк, С. П. Короткий нарис з історії логіки: навч. посіб. – Київ, 1995.
- Максюта, М. Е. Філософія науки. Навчальний посібник. – Київ, 2004. Поппер, К. Логіка наукового відкриття. Огляд деяких фундаментальних проблем / Пер. з англ. О. Оліфер та ін. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://journal.kdpu.edu.ua/apd/article/view/4461/4200>
- Попович, М. В. Логіка і наукове пізнання. – Київ, 1971.
- Попович, М. Раціональність і виміри людського буття. К.: Сфера, 1997. – 290 с.
- Петрушенко, В. Л. Філософія знання: онтологія, епістемологія, аксіологія. – Львів : Асхіл, 2005. 296 с.

- Самардак, М. М. Філософія науки: напрями, теми, концепції. – Київ, 2011.
- Семіотичний аналіз явищ культури : Монографія / Відп. ред. Т. В. Гардашук. – Київ, Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, 2021. – 396 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/62602956/>
- Тофтул, М. Г. Логіка: Посібник. Для студентів вищих навч. закладів. – К., 1999.
- Уайтхед, А. Вибрані роботи з філософії. Пер. з англ. – Л., 1990.
- Філософія науки і техніки. Навч.-метод. посіб. / Алексєєва Л. О., Додонов Р.О., Муза Д.Є. – Донецьк, 2006. Цимбал, С. М. Філософсько-методологічний потенціал соціосинергетики. – Автореф. дис. ... канд. філос. н. за спец. 09.00.09 – філософія науки. Інститут філософії імені Г. С. Сковороди Національної Академії Наук України. Київ, 2005. – 21 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.nuft.edu.ua/ebook/file/09.00.09csmmps.pdf>
- Ярошовець, В. І. Людина і пізнання : монографія. – Київ : Сузір'я, 2008. 242 с.
- Feyerabend, P. K. Realism, Rationalism and Scientific Method: Philosophical papers, Volume 1. Cambridge University Press, 1981. – 256 p.
- Feyerabend, P. K. Against Method: Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge. Verso, 2017. 221 p.
- Kuhn, Tomas S. The Structure of Scientific Revolutions. 2nd ed. Port-Royal, 2001. 228 p.
- Lakatos, Imre. The methodology of scientific research programmes. New York: Cambridge University Press, 1978. 250 p.
- Polanyi, M. (1964). Science, Faith, and Society. University of Chicago Press. 2016.
- Popper K. The Logic of Scientific Discovery. – London, New York: Routledge Classics, 2005.

САМОСТІЙНА РОБОТА

Інтегративне світоглядно-теоретичне підгрунття філософії та її абстрактно-логічний стиль викладу з необхідністю передбачають виконання індивідуальної роботи. Самостійна робота створює можливість оволодіти навичками опрацювання маловідомого контенту, стимулює необхідність пошуку додаткових джерел інформації та докладанню зусиль щодо їх критичного аналізу, осмислення основних проблем теми, вміння узагальнювати (синтезувати) задля особистісного та інтелектуального розвитку.

Оскільки філософське знання – об’єктивоване за змістом, але – завжди суб’єктивне за формою, доцільно кожному ЗВО вести власний філософський словник. Для цього необхідно навчитися працювати з енциклопедичною/довідниковою літературою, починаючи з окреслення предмету дослідження, що на категоріальному рівні означає визначення поняття про предмет.

Рекомендуємо наступні джерела інформації для створення власного словника:

- Філософський енциклопедичний словник / [В. І. Шинкарук та ін]; гол. редкол. акад. В. І. Шинкарук; Національна академія наук України; Інститут філософії ім. Г.С.Сковороди. – Київ : Абрис, 2002. – 741 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsyklopedychnyi_slovnyk.pdf
- Філософія: словник термінів та персоналій / В. С. Бліхар, М. А. Козловець, Л. В. Горохова, В. В. Федоренко, В. О. Федоренко. – Київ: КВІЦ, 2020. – 274 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3551/1/>
- Хамітов Н., Гармаш Л., Крилова С. Історія філософії. Проблема людини та її меж. Навч. пос. зі словником. 4-е вид., перероб. та доп. – Київ : КНТ, 2016. – 278 с.
- Хамітов, Н., Крилова, С. Філософський словник. Людина і світ. 2-е видання, виправлене і доповнене. – Київ : КНТ, 2018. – 200 с.
- Історія філософії: словник / [В. І. Ярошовець та ін.]; за заг. ред. д-ра філос. наук, проф. В. І. Ярошовця; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К. : Знання України, 2012. – 1087 с.
- Європейський словник філософій. Лексикон неперекладностей [наук. керівники проекту: Барбара Кассен, Костянтин Сігов ; пер. і ред. Володимир Артюх та ін.]. Вид. 3-тє. Київ : Дух і літера, 2020. – 570 с.
- Булатов М. О. Філософський словник. – К.: Стилос, 2009. – 575 с.

Приклад визначень:

Антропологія – наука про походження людини, утворення людських ареальних груп (рас), типологію фізичної структури людини. В широкому розумінні антропологія філософська вивчає природу (сутність) людини або людину як біологічний вид, у вузькому – течія в західноєвропейській, переважно німецькій,

філософії, що склалась у першій половині ХХ ст. Як окрема галузь людинознавства започаткована працями М. Шеллера і Г. Плеснера.

Факт – 1) явище або подія, що дійсно мали місце і встановлені як даність через спостереження чи експеримент засобами чуттєвого споглядання і технічними приладами. Має вигляд одиничного, випадкового, окремого. 2) Знання, достовірність якого не викликає сумніву і забезпечується прямим зіставленням з реальною ситуацією за допомогою відчуття, сприйняття, уявлення. Тлумачиться як емпіричний факт. 3) Судження або вислів, що має значення істини і в процесі пізнання та мислення виступає підставою для визначення істинності наших стверджень, входячи до складу процедур доведення. Тлумачиться як логічний факт.

ФІЛОСОФСЬКИЙ СЛОВНИК

Філософський словник складається з основних понять (філософських категорій), які містяться в десяти розділах курсу та охоплюють тематику лекційних і семінарських занять. Завершений власний словник дозволяє ЗВО бути допущеним до складання іспиту з дисципліни, оскільки передбачає оволодіння необхідним обсягом знань для зорієнтованості у філософській проблематиці та можливість компетентно давати відповіді на теоретико-світоглядні питання поточного й підсумкового контролю.

Розділ 1 «Філософія: її походження, проблематика та функції»: антропологія, гносеологія, дуалізм, етика, естетика, історія філософії, культурологія, логіка, людина, методологія, міфологія, монізм, мистецтво, мудрість, об'єкт, онтологія, парадигма, плюралізм, релігія, релігієзнавство, світ, соціальна філософія, самосвідомість, світогляд, суб'єкт, філософія.

Розділ 2 «Українська філософія: витоки, традиції, сучасність»:

антеїзм, Велесова книга, анархізм, двовір'я, діалогізм, кордоцентризм, космополітизм, маргінальність, націоналізм, толерантність, патріотизм, побожність, православні братства, соборність, софійність, слов'янофільство, українське бароко, язичництво.

Розділ 3 «Давньосхідна філософія»:

аскетизм, атмана, брахмана, буддизм, дао, даосизм, де, дхарма, етатизм, жень, індуїзм, інь-ян, карма, конфуціанство, лі, мокша, нірвана, передфілософія, пракриті, прана, пуруша, пудгала, сат-асат, сансара, сінь, санскрит, у-вей, ці, чжи.

Розділ 4 «Давньогрецька (антична) філософія»:

агностицизм, анамнезис, апатія, апорія, архе, атараксія, атомістичний матеріалізм, божественний ефір, випадковість, гедонізм, детермінізм, евдемонізм, космос, космополітизм, логос, майєвтика, метапсихоз, містицизм, об'єктивний ідеалізм, політеїзм, простір, релятивізм, рух, софістика, стихійна (наївна) діалектика, суб'єктивна діалектика, стихійний матеріалізм,

соціоантропоморфізм, суб'єктивний ідеалізм, субстанція, телеологія, хаос, час.

Розділ 5 «Філософія Середньовіччя та Відродження»:

апологетика, аскетизм, Бог, віра, гріх, креаціонізм, монотеїзм, номіналізм, патристика, провіденціалізм, реалізм, сакральне, схоластика, теологія, теоцентризм, універсалії, фаталізм, фідеїзм, християнство; антропоцентризм, геліоцентризм, геоцентризм, гілозоїзм, гуманізм, деїзм, держава, естетизм, єресь, Контрреформація, натурфілософія, пантеїзм, протестантизм, Реформація, творчість, фортуна, утопія.

Розділ 6 «Наукоцентризм філософії Нового часу»:

абсолютна ідея, аналіз, антиномії, атрибут, атеїзм, апріорне, апостеріорне, деїзм, детермінізм, досвід, закон (діалектичний), ідеал, категоричний імператив, емпіризм, метод, механіцизм, модус, Просвітництво, редукціонізм, річ-в-собі, розсудок (здоровий глузд), раціоналізм, сенсуалізм, соліпсизм, теоретичне, трансценденція.

Розділ 7 «Плюралізм філософії Новітнього часу (30-ті роки ХІХ-ХХІ ст.)»:

антисцієнтизм, анархізм, віталізм, волюнтаризм, глобальний світ, герменевтика, гуманізм, імморалізм, ірраціоналізм, індетермінізм, екзистенціалізм, марксизм, нігілізм, націоналізм, прагматизм, психоаналіз, позитивізм, персоналізм, свобода, структуралізм, сцієнтизм, феноменологія, футурологія, шовінізм.

Розділ 8 «Буття як фундаментальна проблема філософії»: буття, Всесвіт, віртуальна реальність, дійсність, енергія, космос, макросвіт, мегасвіт, мікросвіт, матерія, ніщо (небуття), онтологія, простір, реалія, розвиток, рух, синергетика, становлення, суще, тіло, хаос, час, штучний інтелект.

Розділ 9 «Людина у суспільстві»: громадянин, громадська думка, господарська діяльність, дух, душа, довілля, екологія, інтелект людини, інновація, інстинкт, життя, культура, людське буття, мислення, мова, мовлення, мораль, особистість, політична економія, праксеологія, психіка, рефлекс, рефлексія, свідомість, суспільство, суспільне виробництво, цивілізація, філософія управління.

Розділ 10 «Пізнання та його структура»: аналіз, гіпотеза, дедукція, закон, знання, ідея, індукція, істина, експеримент, концепція, метод, наука, теорія, пізнання, поняття, проблема, синтез, судження, умовисновок, факт.

ТЕМАТИКА ІНДИВІДУАЛЬНИХ РОБІТ

Індивідуальна робота виконується у формі презентації, реферату, есе.

До теми 1 «Філософія: її походження, проблематика та функції»

Пропонується одна тема для всіх – «Мудрість у людському житті». В ній необхідно поміркувати над наступними питаннями.

На Вашу думку, що таке мудрість? Чи вважаєте її дієвим духовним феноменом людського буття/української спільноти? Висловлювання яких мислителів минувшини та сучасності про мудрість Вам імпонують якнайбільше і чому? Які синоніми мудрості можете назвати та чи вважаєте хитрість її ознакою? Чим відрізняється розумна людина від мудрої, інтелектуальна від інтелігентної? Чи зустрічались у Вашому житті мудрі люди та які характерні запозичення від них втілюєте/хотіли б втілити в особисте/суспільне життя?

До теми 2 «Українська філософія: витоки, традиції, сучасність»

1. Григорій Сковорода: доба, доля, філософія
2. Микола Гоголь: доба, доля, філософія
3. Пантелеймон Куліш: доба, доля, філософія
4. Мирослав Попович: доба, доля, філософія
5. В'ячеслав Липинський: доба, доля, філософія
6. Микола Бердяєв: доба, доля, філософія
7. Памфіл Юркевич: доба, доля, філософія
8. Дмитро Донцов: доба, доля, філософія
9. Кирило Транквіліон-Ставровецький: доба, доля, філософія
10. Володимир Вернадський: доба, доля, філософія
11. Олександр Потебня: доба, доля, філософія
12. Михайло Драгоманов: доба, доля, філософія
13. Михайло Грушевський: доба, доля, філософія
14. Дмитро Чижевський: доба, доля, філософія
15. Іван Франко: доба, доля, філософія
16. Микола Хвильовий: доба, доля, філософія
17. Леся Українка: доба, доля, філософія
18. Климент Смолятич: доба, доля, філософія
19. Микола Костомаров: доба, доля, філософія
20. Тарас Шевченко: доба, доля, філософія
21. Інокентій Гізель: доба, доля, філософія
22. Феофан Прокопович: доба, доля, філософія
23. Сильвестр Гогоцький: доба, доля, філософія
24. Володимир Шинкарук: доба, доля, філософія
25. Мелетій Смотрицький: доба, доля, філософія
26. Іван Вишенський: доба, доля, філософія

27. Володимир Мономах: доба, доля, філософія
28. Стефан Яворський: доба, доля, філософія
29. Михайло Коцюбинський: доба, доля, філософія
30. Павло Копнін: доба, доля, філософія

До теми 3 «Давньосхідна філософія»

1. Філософія Стародавнього світу в історико-філософському процесі
2. Специфіка культурного середовища східної традиції філософування
3. Особливості східного світосприйняття
4. Зародження давньоіндійської філософської думки. Ведична філософська спадщина
5. Упанішади (VIII – VII ст. до н. д.) – перша спроба філософського знання
6. Ортодоксальні даршани Стародавньої Індії.
7. Філософське вчення веданта
8. Філософське вчення санкх'я
9. Філософське вчення ньяя
10. Філософське вчення вайшешика
11. Філософське вчення міманса
12. Філософське вчення йога
13. Філософія джайнізму (VI – V ст. до н. е.).
14. Філософія раннього буддизму (VI ст. до н. е.)
15. Філософія чарвака-локаята
16. Зародження філософської думки у Китаї
17. Філософія конфуціанства (VI – V ст. до н.е.)
18. Моїзм
19. Легізм
20. Школа натурфілософів
21. Філософія даосизму
22. Філософія дзен-буддизму
23. Філософія чань-буддизму
24. Школа виправлення імен
25. Школа інь-ян

До теми 4 «Давньогрецька філософія»

1. Аристотель: доба, доля, філософія
2. Платон: доба, доля, філософія
3. Демокрит: доба, доля, філософія
4. Сократ: доба, доля, філософія
5. Геракліт: доба, доля, філософія
6. Піфагор: доба, доля, філософія
7. Зенон Кітійський: доба, доля, філософія
8. Зенон Елейський: доба, доля, філософія

9. Парменід: доба, доля, філософія
10. Піррон з Еліди: доба, доля, філософія
11. Фалес: доба, доля, філософія
12. Епікур: доба, доля, філософія
13. Сенека: доба, доля, філософія
14. Тіт Лукрецій Кар: доба, доля, філософія
15. Цицерон: доба, доля, філософія
16. Плотин: доба, доля, філософія
17. Плутарх: доба, доля, філософія
18. Діоген Лаертський: доба, доля, філософія
19. Діоген Сінопський: доба, доля, філософія
20. Гіпатія: доба, доля, філософія
21. Протагор: доба, доля, філософія
22. Горгій: доба, доля, філософія
23. Секст Емпірик: доба, доля, філософія
24. Ксенофан: доба, доля, філософія
25. Анаксимен: доба, доля, філософія

До теми 5 «Філософія Середньовіччя та Відродження»

1. Аврелій Августин: доба, доля, філософія
2. Нікколо Мак'явеллі: доба, доля, філософія
3. Вільям Оккам: доба, доля, філософія
4. Нікола Кузанський: доба, доля, філософія
5. Тома Аквінський: доба, доля, філософія
6. Джордано Бруно: доба, доля, філософія
7. Ібн Сіна (Авіценна): доба, доля, філософія
8. Парацельс: доба, доля, філософія
9. П'єр Абеляр: доба, доля, філософія
10. Миколай Коперник: доба, доля, філософія
11. Ансельм Кентерберійський: доба, доля, філософія
12. Галілео Галілей: доба, доля, філософія
13. Роджер Бекон: доба, доля, філософія
14. Мішель Монтень: доба, доля, філософія
15. Іоанн Дамаскін: доба, доля, філософія
16. Мартін Лютер: доба, доля, філософія
17. Григорій Богослов (Назіанзин): доба, доля, філософія
18. Жан Кальвін: доба, доля, філософія
19. Тертуліан: доба, доля, філософія
20. Джованні Піко делла Мірандола: доба, доля, філософія
21. Ібн Рушд (Авероес): доба, доля, філософія
22. Томас Мюнцер: доба, доля, філософія
23. Іоанн Скотт Еріугена: доба, доля, філософія
24. Томас Мор: доба, доля, філософія

25. Боецій: доба, доля, філософія
26. Еразм Роттердамський: доба, доля, філософія
27. Аль-Фарабі: доба, доля, філософія
28. Леонардо да Вінчі: доба, доля, філософія
29. Бернар Клервоський: доба, доля, філософія
30. Ян Гус: доба, доля, філософія

До теми 6 «Наукоцентризм філософії Нового часу»

1. Ісаак Ньютон: доба, доля, філософія
2. Блез Паскаль: доба, доля, філософія
3. Джордж Берклі: доба, доля, філософія
4. Френсіс Бекон: доба, доля, філософія
5. Рене Декарт: доба, доля, філософія
6. Георг Вільгельм Фрідріх Гегель: доба, доля, філософія
7. Іммануїл Кант: доба, доля, філософія
8. П'єр Гассенді: доба, доля, філософія
9. Жульєн Оффре де Ламетрі: доба, доля, філософія
10. Бенедикт Спіноза: доба, доля, філософія
11. Девід Г'юм: доба, доля, філософія
12. Готфрід Вільгельм Ляйбніц: доба, доля, філософія
13. Джон Локк: доба, доля, філософія
14. Йоган Готфрід Гердер: доба, доля, філософія
15. Джамбаттіста Віко: доба, доля, філософія
16. Вільгельм Гумбольдт: доба, доля, філософія
17. П'єр Бейль: доба, доля, філософія
18. Шарль-Луї де Монтеск'є: доба, доля, філософія
19. Адам Сміт: доба, доля, філософія
20. Мойсей Мендельсон: доба, доля, філософія
21. Ніколя Мальбранш: доба, доля, філософія
22. Фрідріх фон Гарденберг (Новаліс): доба, доля, філософія
23. Соломон Маймон: доба, доля, філософія
24. Йоган Готліб Фіхте: доба, доля, філософія: доба, доля, філософія
25. Фрідріх Вільгельм Шеллінг: доба, доля, філософія
26. Томас Гоббс: доба, доля, філософія
27. Клод Адріан Гельвецій: доба, доля, філософія
28. Франсуа Марі Аруе (Вольтер): доба, доля, філософія
29. Жан-Жак Руссо: доба, доля, філософія
30. Фрідріх Якобі: доба, доля, філософія
31. Йоганн-Вольфганг фон Гете: доба, доля, філософія
32. Фрідріх Шлегель: доба, доля, філософія
33. Дені Дідро: доба, доля, філософія
34. Жан Лерон Д'Аламбер: доба, доля, філософія
35. Поль Гольбах: доба, доля, філософія

**До теми 7 «Плюралізм філософії Новітнього часу
(30-ті роки XIX-XXI ст.)»**

1. Огюст Конт: доба, доля, філософія
2. Ернст Мах: доба, доля, філософія
3. Сьорен К'єркегор: доба, доля, філософія
4. Чарлз Сандерс Пірс: доба, доля, філософія
5. Анрі Луї Бергсон: доба, доля, філософія
6. Артур Шопенгауер: доба, доля, філософія
7. Фрідріх Ніцше: доба, доля, філософія
8. Зигмунд Фройд: доба, доля, філософія
9. Альбер Камю: доба, доля, філософія
10. Бертран Рассел: доба, доля, філософія
11. П'єр Тейяр-де-Шарден: доба, доля, філософія
12. Карл Поппер: доба, доля, філософія
13. Елвін Тоффлер: доба, доля, філософія
14. Ганс-Георг Гадамер: доба, доля, філософія
15. Віктор Франкл: доба, доля, філософія
16. Мартін Гайдеггер: доба, доля, філософія
17. Едмунд Гуссерль: доба, доля, філософія
18. Йонезі Масуда: доба, доля, філософія
19. Людвіг Вітгенштайн: доба, доля, філософія
20. Макс Шеллер: доба, доля, філософія
21. Клод Леві Стросс: доба, доля, філософія
22. Хосе Ортега-і-Гассет: доба, доля, філософія
23. Казимеж Айдукевич: доба, доля, філософія
24. Мішель Поль Фуко: доба, доля, філософія
25. Карл Маркс: доба, доля, філософія
26. Тадеуш Котарбінський: доба, доля, філософія
27. Мартін Бубер: доба, доля, філософія
28. Кароль Юзеф Войтила: доба, доля, філософія
29. Микола Бердяєв: доба, доля, філософія
30. Еміль Бутру: доба, доля, філософія
31. Данієл Болоцький (Белл): доба, доля, філософія
32. Макс Вебер: доба, доля, філософія
33. Нікола Аббаньяно: доба, доля, філософія
34. Федір Достоєвський: доба, доля, філософія
35. Володимир Ульянов (Ленін): доба, доля, філософія

До теми 8 «Буття як фундаментальна проблема філософії»

1. Антропогенез: основні концепції походження свідомості.
2. Гіпотези походження життя на Землі та їх філософський аналіз

3. Версії антропогенезу, їх порівняльний аналіз
4. Основні матеріалістичні концепції розвитку світу.
5. Основні ідеалістичні вчення в історії філософії.
6. Проблема розуму та віри в історії філософії.
7. Віртуальна реальність: сучасність та перспективи
8. Простір і час у науці, релігії та мистецтві
9. Сучасні релігійно-філософські вчення.
10. Філософія як методологічне й світоглядне підґрунтя наукового знання.
11. Буття як предмет наукового аналізу в українській філософії.
12. Поняття та структура матерії. Простір і час як форми існування матерії.
13. Актуальні проблеми сучасної глобалізації та футурології.
14. Категорія буття у філософії. Специфіка людського буття.
15. Рух, становлення, розвиток як основні категорії онтології.
16. Діалектика та синергетика: спільне та відмінне.
17. Синергетика як галузь наукового знання.
18. Штучний інтелект як філософська та наукова проблема
19. Філософія релігії як галузь наукового знання.
20. Філософія мистецтва як галузь наукового знання.
21. Філософія політики як галузь наукового знання.
22. Філософія науки як галузь наукового знання.
23. Філософія міфології як галузь наукового знання.
24. Філософія моралі як галузь наукового знання.
25. Філософія права як галузь наукового знання.
26. Філософія економіки як галузь наукового знання.
27. Буття як предмет дослідження у філософії Античності.
28. Буття як предмет дослідження у філософії Середньовіччя.
29. Буття як предмет дослідження у філософії Відродження.
30. Буття як предмет дослідження у філософії Нового часу.

До теми 9 «Людина у суспільстві»

1. Інформаційне суспільство: сутність та форми.
2. Феномен тоталітаризму: конформізм та екстремізм.
3. Проблема свободи та її меж: адаптивність і життєва мудрість.
4. Щастя як філософська та психологічна проблема.
5. Мова як дім буття.
6. Наука в індустріальному та постіндустріальному суспільстві.
7. Свідоме та позасвідоме як феномени людського життя.
8. Світоглядно-теоретичне підґрунтя сучасної філософії управління.
9. Методологічні засади філософії господарювання.
10. Феномен мудрого правителя в історії людства.
11. Філософська та медична антропології: стан, проблеми та перспективи
12. Принципи формування людського інтелекту: від перцепції до мудрості
13. Проблема ненасильства у сучасному мільтикультурному світі.

14. Поняття, структура та історичні етапи розвитку суспільства.
15. Соціальна структура суспільства. Сім'я як основа суспільства.
16. Поняття, структура та історичні етапи розвитку суспільства.
17. Економічна структура суспільства.
18. Політична структура суспільства.
19. Духовна структура суспільства.
20. Проблема співвідношення особистості та суспільства як фундаментальна для сучасної соціальної філософії.
21. Толерантність як соціально-етичний феномен.
22. Ідея безсмертя як основа формування фундаментальних сенсожиттєвих уявлень.
23. Мораль та моральність в процесі соціалізації людини.
24. Проблема гендерної рівності та гендерного партнерства.
25. Доіндустріальне, індустріальне та постіндустріальне суспільство.
26. Поняття та структура свідомості.
27. Особистість та проблема самотності.
28. Поняття матеріальної та духовної культури. Етнокультура.
29. Цивілізація: ствердження волі до самозбереження та продовження роду.
30. Особливості становлення соціальної філософії в сучасній Україні.

До теми 10 «Пізнання та його структура»

Пропонується одна тема для всіх – «Місце філософії у системі вищої освіти України». В ній необхідно поміркувати над наступними питаннями.

Який зміст філософії як науки? Чи потрібно вивчати філософію у середній/вищій школі? Як Ви ставитесь до дисципліни «Філософія» – нейтрально/негативно/позитивно – і чому? Чи є сенс вивчати філософію для здобувачів вищої освіти Вашої спеціальності? Які теми/проблеми із курсу якнайбільше вплинули на Ваш світогляд та які з них Ви з необхідністю включили б в освітню програму або вилучили із неї для майбутніх здобувачів вищої освіти? Які складнощі виникли у Вас у процесі вивчення філософії?

ПРЕЗЕНТАЦІЯ

Презентація (у форматі Microsoft PowerPoint) – набір слайдів (екранних сторінок із текстовими, графічними, відео-, звуковими об'єктами та гіперпосиланням) для візуалізації певної теми обсягом 11-12 слайдів. Обов'язкові елементи: титульний слайд із зазначеною темою та ПІБ автора, план, портрети, діаграми, схеми, рисунки, надписи тощо, власний висновок, використані джерела інформації із зазначенням автора і назви праці перед посиланням на друкований чи електронний ресурс.

Комп'ютерна презентація дає можливість ознайомити широку аудиторію з темою дослідження автора. Інформація має подаватися в лаконічному та наочному вигляді. Для цього можна використовувати слайдові та потокові презентації. Слайдова презентація створюється із набору так званих екранних сторінок, що має містити текстові, графічні, відео-, звукові об'єкти та гіперпосилання і відтворюється користувачем за потребою візуалізувати підтвердження висловленого автором ствердження, нагадує фототеку. Потокова презентація – це набір кадрів, які відтворюються автоматично через певний проміжок часу і нагадує кінофільм. Для ЗВО бакалаврату досить навчитися робити слайдові презентації, щоб пізніше вміти впоратися з більш складними репрезентативними розробками.

Для розроблення презентацій використовується програма Microsoft PowerPoint, яка надає можливість створювати, редагувати і демонструвати як окремі слайди, так і цілісну роботу. Слайд – це основний елемент презентації, елементами якого є об'єкти, до яких відносять малюнок, напис, гіперпосилання. У презентації з дисципліни «Філософія» доцільно використовувати у вигляді малюнків портрети, рукописи тощо, написів – короткі повідомлення чи ідеї, гіперпосилання – найкращий з Вашої точки зору контент в Інтернеті щодо філософа, творчість якого досліджуєте.

Необхідні елементи презентації: титульний слайд із планом, до десятка слайдів з тематичною інформацією, висновковий слайд, список посилань на використані джерела з обов'язковим зазначенням автора та назву його роботи, слайд із подякою аудиторії й тим, хто був дотичний до підготовки презентації.

Навички, які Ви набуваєте у цьому процесі, дозволяють у майбутньому широко застосовувати їх у професійній діяльності. Тож, необхідно засвоїти деякі правила оприлюднення слайдової чи потокової презентації, розробляючи коротку візуалізовану доповідь, скажімо, для ЗВО Вашої групи на філософському матеріалі, який продемонструє їм наскільки добре Ви володієте темою, а Вам надасть досвід володіння цільовою аудиторією.

Ознайомитися детальніше з покроковими діями щодо оформлення презентаційного матеріалу можна за посиланням: Н. Кузнецова, О. Базиль. Створення презентацій. Програма Microsoft PowerPoint.

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://elearning.sumdu.edu.ua/free_content/lectured:576311276295eddb849677b264529ccfad68ec6e/latest/103317/index.html

РЕФЕРАТ

Реферат – виклад інформації на певну тему, отриману із різних джерел. Обов'язкові елементи: титульна сторінка із зазначеною темою, аббревіатурою групи ЗВО та інституту, в якому він/вона навчається, прізвиськом, ім'ям, по-батькові автора, план або зміст, виклад основного матеріалу, власний висновок, список використаних джерел інформації із зазначенням автор(а)(ів) та назви праці (обов'язково в обох випадках!), посиланням на місце видання, видавництво, рік видання (якщо це – друкована література) або зазначити режим доступу до електронного ресурсу.

Тема реферату обирається ЗВО із запропонованого переліку та виконується одноосібно. Вона (за попереднім узгодженням з викладачем) може бути зміненою у бік розширення чи звуження або пропонуватись здобувач(ем)(кою), виходячи із власного світоглядно-теоретичного інтересу.

Загальний обсяг реферату має складати 8-9 сторінок тексту формату А4. Стандарти друку: кегль – 14pt, міжрядковий інтервал – 1,5, шрифт Times New Roman, абзацний відступ – 1,25 см, поля: верхнє – 2 см, нижнє – 2 см, ліворуч – 3 см, праворуч – 1,5 см. Робота виконується у форматі Word.

Текст реферату повинен містити: Зміст або План, Вступ (приблизно дві третини сторінки), Розділи (I, II – не менше двох), «Підрозділів» (1.1, 2.1 – не менше двох у кожному розділі), «Висновків» (приблизно дві третини сторінки) та Списку використаних джерел (літератури) (не менше трьох позицій). Якщо План є простим, а не Змістом, допускається перелік пунктів без розділів, підрозділів чи параграфів. У такому випадку вони нумеруються арабськими цифрами (1, 2, 3...), обов'язкові Вступ та Висновки не нумеруються.

У вступі необхідно обґрунтувати актуальність теми реферату, її місце у просторі сучасного філософського дискурсу, нагальність проблеми та способів вирішення суперечностей, зафіксованих у досліджуваному явищі; окреслити предмет і об'єкт дослідження.

У позиціях плану на основі аналізу літератури з додержанням вимог логічної послідовності та цілісності викладу має бути розкритий зміст та основні ідеї. Текст реферату, його окремі положення повинні бути пов'язані з працями, що представлені в списку використаних джерел.

Для написання реферату, крім фундаментальних, класичних, першоджерельних праць, рекомендується використовувати сучасну літературу (критичні дослідження за темою, датовані останнім десятиліттям). Не варто джерельну базу «переобтяжувати» підручниками!

Фрагменти тексту, де йдеться про власні міркування автора реферату, необхідно виокремити із загального викладу (за допомогою висловлювань на кшталт: «нам видається слушним...», «ми переконані в істинності/хибності наступного твердження...», «як вважає автор...», «ми солідарні із позицією...», «заслугове на увагу ідея цього автора...», проте вимагає критичного переосмислення його теза в частині ...», «ми вважаємо доцільним/недоцільним ...», «як на мене...», «не можемо погодитися із твердженням...»,

«перспективним, на нашу думку, у подальшому дослідженні проблеми є розробка ...» тощо).

Особливу увагу необхідно приділити висновкам, в яких необхідно викласти основні тези реферату, зазначити, що саме показав аналіз літератури, здійснений в рефераті, якими є відповіді на основні питання, сформульовані у вступі.

Список використаних джерел формується спочатку за слов'янською алфавітною символікою, потім – за латинською. Бібліографічні джерела наводяться в порядку їх розташування у тексті або в алфавітному порядку. Електронний ресурс подається у формі посилання на режим доступу, тобто адресу сайту, бібліотеки тощо та їх окремі позиції, якій передує прізвище та ім'я автора (авторів) і назва тексту, що прямо цитується або використовується ідея зазначеного автора чи авторів.

Приклад:

1. Ортега-і-Гасет, Хосе. Чиста філософія (Додаток до моїх нотаток про Канта) // Вибрані твори / Пер. з ісп. В. Сахна. Київ : Основи, 1994. С. 227-237. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ae-lib.org.ua/texts/ortega-y-gaset_filosofia_ua.htm
2. Попович, Мирослав. Толерантність – наша національна риса. Наскільки терпимим є сучасне українське суспільство? / М.В. Попович // *Вісник Пенсійного фонду України*. – 2011. – № 14. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.filosof.com.ua/Conference/Tolerant.doc/>
3. Киселиця С., Крук О. Соціогуманітарні виміри громадянської свідомості: від мешканців до громадян // *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*. 2021. Випуск 36. С. 43-50. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, Видавничий дім «Гельветика». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/52326938/>
4. Киселиця С. В. Віра як екзистенціал людського буття : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.01 Нац. акад. наук України, Ін-т філос. ім. Г. С. Сковороди. – К., 2013. – 20 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/48906900/>
5. Popper, K. R. *The Open Society And Its Enemies. Volume I. The Spell Of Plato. Volume II. The High Tide Of Prophecy: Hegel, Marx, And The Aftermath.* New Jersey : Princeton University Press Princeton, 2022. – 444 p. – 494 p.

Бібліографічні посилання у тексті беруться у квадратні дужки. Перша цифра – номер джерела у списку літератури, друга – номер сторінки. Номер джерела та номер сторінки розділяються комою, номери джерел – крапкою з комою. Крапка ставиться після дужок посилань. *Приклад:* [1] або [2, с. 34].

Якщо посилання загальне, тобто не є цитованим, то сторінка не зазначається. Якщо перераховуються кілька джерел, вони розділяються знаком «;» і відповідають пронумерованим позиціям у списку використаних джерел. *Приклад:* [1;3;12].

Примітки подаються внизу сторінки або у кінці реферату.

Додатки (малюнки, таблиці, фотографії, схеми тощо) до кількісного виміру (нумерація сторінок) реферату не входять і позначаються заголовними літерами українського алфавіту (А, Б, В, Г... у порядку їх продовження).

Критерії оцінювання реферату

Реферат має бути оформлений відповідно до правил. Їх недотримання дає підставу для зниження оцінки. На високу оцінку впливає змістовність викладу основних тез реферату, аргументованість відповідей на питання плану тощо.

Для позитивної оцінки за самостійну роботу ЗВО над рефератом обов'язковим є використання літератури останніх років. Бажаним є використання літератури з даної теми, яка запропонована викладачем для самостійної роботи, а також літератури, яку було рекомендовано до семінарських занять, якщо вона стосується теми реферату. В тексті реферату бажано відображати концептуальні/дискусійні положення із вказаної та дотичних проблем.

Реферат може бути оцінений на «відмінно», якщо виявляється послідовне, повне і глибоке розкриття змісту обраної теми; творча самостійність у викладі питань, які розглядаються; зв'язок реферату з науковою проблемою здобувача чи аспіранта; критичне оцінювання тверджень, що не збігаються з позицією автора; повну обізнаність з літературою, на яку вказується.

Оцінка «добре» виставляється за умови повного та самостійного висвітлення теми; забезпечення зв'язку реферату з темою дисертаційного дослідження; демонстрації ґрунтовної обізнаності з філософською методологією, класичними працями, дотичними тематиці реферату; оперування змістом джерел, на які велось посилання; усвідомлення недоліків теоретичної розвідки та вияв шляхів їх усунення.

Оцінка «задовільно» виставляється, коли у рефераті не дотримана хоча б одна з умов, перерахованих вище; зміст теми розкритий поверхово, без належної аргументації; виявляються помилки в оформленні, описі джерел, допущені неточності у посиланнях; реферат має описовий характер, не сформульована головна проблема; зміст розділів основної частини не вичерпує предмету, що розглядається у рефераті; у ході співбесіди автор не довів належного володіння змістом та джерелами посилання.

Оцінка «незадовільно» виставляється за однієї з умов: зміст не розкрито; автор списав текст із опублікованих джерел; не орієнтується у змісті; не виявляє обізнаності із застосованою у рефераті літературою; не демонструє розуміння зв'язку теми реферату з темою дисертаційного дослідження.

ЕСЕ

Незаперечним фактом людського буття є потреба в обміні думками. Різновекторність інтересів, підходів, точок зору, переконань і таке інше – своєрідне свідчення цивілізованого соціального простору та культурного плюралізму, що набуває особливої актуальності в глобальному світі.

У демократичному співтоваристві кожна мисляча та соціально відповідальна людина повинна мати право на висловлювання та публічну дискусію з єдиним табу – заклик до насильства. Адже суб'єкт (особистість чи група дієздатних осіб) вмотивовано може змінювати свої погляди під впливом багатьох чинників, які зазвичай трапляються у повсякденному чи професійному житті: повертатись до своєї попередньої точки зору чи приймати світоглядно-теоретичну позицію опонента, що виступає критерієм креативності та цивілізованості носія. Але для цього необхідно сформувати певні навички. Однією із таких продуктивних форм під час вивчення та засвоєння філософських методів, на мою думку, є самостійна робота над есе.

Есе (у форматі Word) – короткий твір-роздум обсягом 1,5-2 сторінки формату А-4. Обов'язкові елементи: теза (гіпотеза), аргументація (факти і міркування, що підтверджують істинність авторської думки, висновок (переконання). Есе має відображати індивідуальне сприйняття окресленої проблеми, описувати власні враження та міркування з приводу конкретного предмета. Демонструючи критичне мислення і креативність, автор(ка) не повин(ен)(на) претендувати на вичерпне її вирішення, адже написання подібного тексту дозволяє навчитися чітко формулювати думки, структурувати інформацію, вдало використовувати ключові поняття, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, застосовувати власний досвід, наводити зрозумілі приклади, вчитися виважено аргументувати.

Тож, структура есе визначається ланцюжком послідовних думок, що складаються в цілісне міркування на задану тему у формі коротких тез. Кожна думка повинна бути доведеною або аргументованою, де під аргументами розуміються факти, явища суспільного життя, події, реальні життєві ситуації, узагальнений досвід, наукові постулати, посилення на авторитетну думку і таке інше. Рекомендую надавати два аргументи на користь кожної тези, адже один здається непереконливим, а три можуть «перевантажити» роботу, зорієнтовану на стислість і доступність. Таким чином, есе, зазвичай, набуває такої структури (кількість тез і аргументів залежить від теми, обраного плану, логіки викладу думки, цільової аудиторії і таке інше): вступ, кілька тез з аргументами, дискусивна ідея, контраргументи, висновок.

Вступ і висновок повинні зосередити увагу читача на проблемі (у вступі вона ставиться, у висновку – акцентується ідея автора). Необхідним елементом есе є поділ тексту на абзаци, встановлення логічного зв'язку між ними, де кожна наступна думка, як мінімум, не суперечить попередній, як максимум, доповнює її. Саме так досягається цілісність роботи. За стилем викладу есе властива емоційність, вітаються художні образи. Робота над есе має закінчуватись

самоперевіркою. Чи відпові(в)(ла) я на поставлені запитання? Наскільки зрозуміло і точно я викла(в)(ла) свої думки? Чи органічно для моєї особистості звучить те, що я написа(в)(ла)? Чи немає граматичних помилок?

Крім того, що написання есе в курсі «Філософія» розвиває творче мислення і формує навички чіткого письмового викладу власних думок. Це завдання також чітко корелює з компетентним створенням мотиваційного листа чи резюме, які подаються при вступі до навчального закладу, заявки для підвищення кваліфікації, до громадських організацій, при працевлаштуванні і таке інше.

Відтак, рекомендуємо переконатися, що подібні знання та вміння Вам, дійсно, знадобляться у реальній життєвій практиці через самоаналіз, де маєте продемонструвати максимально об'єктивовані факти, доцільні, виважені, зрозумілі, аргументи для запевнення осіб, які приймають рішення в необхідності скористатися Вашими професійними та моральними чеснотами, а не тільки бажання продовжити кар'єру в певному напрямку, галузі, колективі тощо; включити у розповідь від однієї до трьох сильних сторін Вашого характеру, які вигідно вирізнятимуть Вас від багатьох інших кандидатів; надати хоча б один вагомий аргумент на користь роботодавця, аби він був зацікавлений запросити Вас до своєї команди.

Логічні основи теорії аргументації

Філософський підхід до вирішення глобальних, локальних та особистих проблем з необхідністю потребує вміння дискутувати, тобто знати саме як доводити й спростувувати тези (наукові гіпотези, політичні гасла, рекламні слогани тощо). Будь-яке відхилення від розповсюдженої точки зору вимагає усунення відмінностей у процесі дискусії, що має відбуватись за певними правилами. Тож теорія аргументації відіграє визначальну роль як у науці та бізнесі, так і в повсякденних справах.

У науковому просторі ці правила як принципи наукового пізнання розробляються *логікою* – наукою про основні закони та форми правильного мислення. Для позначення процесів обстоювання пропонентом деякого *твердження (судження)* з метою переконання опонента в його істинності, слушності чи резонності, принаймні у формальній логіці, вже понад два тисячоліття поспіль прийнято застосовувати термін «*аргументація*». Логічний вимір аргументації передбачає дослідження механізмів переконання опонента в істинності деякого твердження за допомогою специфічних логічних засобів, а також за допомогою інших тверджень, щодо істинності яких вже існує стале переконання.

Доведення – це сукупність логічних засобів обґрунтування істинності будь-якого судження за допомогою інших істинних і пов'язаних з ним суджень.

Структура доведення: *теза, аргументи, демонстрація (форма доведення)*.

Теза – це судження, істинність якого треба довести.

Аргументи – це істинні судження, якими користуються для доведення тези.

Демонстрація (форма доведення) – спосіб логічного зв'язку між тезою та аргументом, який веде до встановлення бажаної істини.

Основні види аргументів: вірогідні одиничні акти; визначення; аксіоми та постулати; раніше доведені науковцями теореми та закони; власний досвід.

За формою доведення поділяються на *прямі* та *непрямі*. *Прямим* називають таке доведення, в якому з відомих передумов за встановленими правилами безпосередньо витікає теза, тобто істинність тези безпосередньо обґрунтовується наявними аргументами. *Непрямим* називається таке доведення, у якому потрібно довести хибність антитези і на цій основі зробити висновок про істинність тези. Іноді непряме доведення називають доведенням за допомогою приведення до абсурду.

Спростування – логічна операція, спрямована на зруйнування доведення шляхом встановлення хибності або необґрунтованості висунутої тези. Тезою спростування називають судження, яке треба спростувати. Аргументами спростування називають судження, за допомогою яких спростовується теза.

Основні способи спростування: спростування тези (пряме, непряме); критика аргументів; виявлення неспроможності демонстрації. Спростування тези, своєю чергою, здійснюється спростуванням фактів; встановленням хибності (або суперечливості) наслідків, що випливають із тези; спростуванням тези через доведення антитези. Критика аргументів, висунутих опонентом для підтвердження своїх тез, здійснюється пропонентом шляхом доведення їх хибності або неспроможності, висуненням обґрунтованих контраргументів. Проте хибність аргументів ще не означає хибності тези. Виявлення неспроможності демонстрації полягає в тому, що виявляються помилки у формі самого доведення. Виявивши такі помилки у процесі демонстрації, спростовується її проведення, але не сама теза.

Основні правила доведення

Правила доказового міркування щодо тези: 1) теза повинна бути логічно визначеною, ясною і чіткою; 2) теза повинна лишатися тотожною самій собі протягом усього доведення.

Правила щодо аргументів: 1) аргументи, які наводяться для підтвердження тези, мають бути істинними і не суперечити один одному; 2) аргументи мають бути достатньою основою для підтвердження тези; 3) аргументи мають бути такими судженнями, істинність яких доводиться самостійно, незалежно від тези.

Правило щодо форми обґрунтування тези (демонстрації): теза повинна бути висновком, що логічно випливає з аргументів за загальними правилами висновку або має бути одержаною відповідно до правил непрямого доведення.

ТЕЗИ ДОПОВІДІ

Якщо здобувач(ка) вищої освіти виявляє поглиблений інтерес до філософської проблематики, хоче розвивати аналітичні та синтезуючі здібності, прагне набути досвіду роботи з аудиторією та публічного ведення дискусії, то він/вона може скористатись можливістю взяти участь у роботі секції гуманітарних наук «Актуальні проблеми гуманітарного розвитку сучасного суспільства» міжнародної науково-практичної конференції для студентів, аспірантів та молодих вчених «Юність науки : соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства», яка щорічно дванадцять років поспіль проводиться в нашому університеті.

Під науковим керівництвом викладача ЗВО навчається проводити світоглядно-теоретичне дослідження на тему, що його цікавить як особистість чи межує з проблематикою його/її спеціальності, готується оприлюднити ці результати у вигляді тез доповіді.

Тези доповіді – це повідомлення професійній, фаховій, науковій, соціально активній аудиторії про результати власного дослідження на зазделегідь визначену тему. Зазвичай це – невеликий за обсягом текст, що складає дві-чотири сторінки. Оскільки конференції, міждисциплінарні семінари, «круглі столи» та інші подібні навчально-наукові зібрання із-за численності учасників мають обмежений часовий регламент, то необхідно розраховувати усну доповідь максимум на 8-10 хвилин.

Тези з поміж інших жанрів навчально-наукових робіт мають вирізнятися змістовністю, логічною послідовністю, стислим викладом. Структурно вони передбачають наступні елементи: вступ із зазначеною актуальністю теми, окреслену мету дослідження, аналіз ситуації, узагальнення досвіду.

Написання тез на філософську тематику стимулюють ЗВО до проведення самостійних досліджень або дискурсів, які, насамперед, навчають критичному аналізу, вмінню узагальнювати, формують навички лаконічного викладу думок, стислої подачі інформації, виокремленню найголовнішого, абстрагуванню від другорядного. Крім того, за підсумками конференції, у якій здобувач(ка) взя(в)(ла) участь, тези можуть бути опубліковані в електронному чи друкованому виданні і в майбутньому ця подія в становленні фахівця надає певних переваг в конкурентному середовищі, зокрема, при вступі в магістратуру чи працевлаштуванні.

Вимоги до оформлення тез

1. Текст має бути набраний в текстовому редакторі MS Word. Обсяг тез – до 2-х сторінок формату А4.
2. Усі поля по 2 см. Шрифт –Times New Roman, кегель – 12. Міжстроковий інтервал – 1. Абзацний відступ – 1,0 см. Вирівнювання – по ширині.
3. Назва секції (підсекції) у лівому кутку.

4. Через рядок нижче посередині – прізвище, ініціали автора напівжирним шрифтом, далі – здобувач вищої освіти, курс, група, нижче – прізвище, ініціали наукового керівника, науковий ступінь, учене звання; нижче курсивом – повна назва організації (закладу), місто, країна.
5. Через рядок великими літерами напівжирним шрифтом по центру сторінки назва тез. Далі через рядок – основний текст з вирівнюванням по ширині.
6. Рисунки, схеми, діаграми повинні бути скомпоновані у вигляді єдиного об'єкту.
7. Через рядок після основного тексту по центру сторінки – список використаних джерел 12 кеглем напівжирним шрифтом, посилання на використані джерела формуються по ширині та розташовуються за порядком їх використання в тексті. Посилання в тексті на джерело наводиться у квадратних дужках. Список використаних джерел оформлюється за вимогами ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання».
8. Не потрібно застосовувати автоматичну нумерацію сторінок.

ОЦІНЮВАННЯ

Система оцінювання знань здобувачів вищої освіти регламентується відповідно до «Положення про поточне та підсумкове оцінювання знань здобувачів вищої освіти Національного університету «Чернігівська політехніка» <https://stu.cn.ua/wp-content/stu-media/normobaza/normdoc/norm-osvitproces/polozhennya-pro-potochne-ta-pidsumkove-oczinuyvannya-znan-zdobuvachiv-vo.pdf>

Дисципліна вважається засвоєною, якщо аспірант має концептуальні та методологічні знання і навички наукового дослідження в галузі філософії науки і культури та

знає:

- специфіку філософії як історію духовних пошуків та визначення граничних підстав людського буття;
- сутність та проблематику філософії науки;
- внутрішню логіку становлення людського мислення;
- основні категорії філософії, що розроблені для осмислення буття, історії та культури в їх духовних, соціальних, наукових та технічних вимірах;
- особливості процесу формування висхідних методологічних принципів мислення та пізнання;
- складові процесу формування та функціонування знання;

вміє:

- критично аналізувати, оцінювати та синтезувати нові ідеї;
- обґрунтовувати свою світоглядно-теоретичну позицію;
- оперувати філософськими категоріями, поняттями та концептами при аналізі реальних ситуацій в особистісно-соціальному та фахово-професійному контексті;
- виявляти специфічні сутнісні характеристики людського буття та креативно застосовувати їх у власній дослідницькій діяльності;
- чітко визначати форми та застосовувати ефективні методи пізнання;
- формулювати проблему та вказувати шляхи її можливого розв'язання у науковому, технологічному, соціальному вимірах,
- вільно комунікувати з науковою спільнотою на підставах академічної доброчесності.

Політика дотримання академічної доброчесності ґрунтується на «Кодексі академічної доброчесності Національного університету «Чернігівська політехніка», погодженого вченою радою НУ «Чернігівська політехніка» та введеного в дію наказом ректора від 31 травня 2021 року № 100 Кодекс академічної доброчесності Національного університету «Чернігівська політехніка» <https://stu.cn.ua/wp-content/stu-media/normobaza/normdoc/norm-yakist/kodeks-akademichnoyi-dobrochesnosti.pdf>

Засоби діагностики результатів навчання

Форми, методи й засоби викладання дисципліни: навчальні лекції, семінари, консультації, дискусії, вивчення першоджерел (друкованої книги та Інтернет-ресурсу), організація та перевірка виконання ЗВО самостійної роботи у вигляді есе, презентацій, рефератів, тез доповідей.

Засобами діагностики та методами результативності навчання є диференційований залік; екзамен; реферати; есе; презентація результатів виконання індивідуальних завдань; самостійне дослідження світоглядно-теоретичних питань із наступною підготовкою тез доповіді філософського спрямування на науково-практичній конференції; інші види індивідуальних та групових робіт.

Контроль за рівнем засвоєнням аспірантами змісту дисципліни здійснюється відповідно до Положення про поточне та підсумкове оцінювання знань здобувачів вищої освіти Національного університету «Чернігівська політехніка» <https://stu.cn.ua/wp-content/stu-media/normobaza/normdoc/norm-osvitproces/polozhennya-pro-potochne-ta-pidsumkove-oczinyuvannya-znan-zdobuvachiv-vo.pdf>

Поточний модульний контроль за рівнем засвоєння змісту дисципліни аспірантами здійснюється через ступінь їх активності на лекціях та семінарах. Підсумковий семестровий контроль знань у вигляді екзамену/диференційованого заліку проводиться в усній формі з урахуванням результатів поточного модульного контролю, виступів на конференціях, написання статей і таке інше.

Аспірант/ка вважаються допущеним/ою до підсумкового контролю (диференційованого заліку/екзамену) з дисципліни, якщо отримав/ла не менше 60 балів в процесі поточного модульного контролю. Вимоги до виконання рефератів, есе, презентацій, тез доповідей та їх тематика завантажуються в систему MOODLE на початку семестру і мають бути надані ЗВО на перевірку викладачеві дисципліни не пізніше, ніж за тиждень до дати семестрового підсумкового контролю.

Для досягнення визначених в ОП результатів навчання аспіранти забезпечені необхідними ресурсами (обладнанням, матеріалами тощо) та інфраструктурою (навчальними приміщеннями з мультимедійними проекторами, робочими місцями з відповідною комп'ютерною технікою і таке інше). Способи застосування зазначеного інструментарію відображені в Положенні про академічну мобільність учасників освітнього процесу Національного університету «Чернігівська політехніка» <https://stu.cn.ua/wp-content/stu-media/normobaza/normdoc/norm-osvitproces/polozhennya-pro-akademichnu-mobilnist-uchasnykiv-osvitnogo-proczesu.pdf>

Оцінюванню за 100-бальною шкалою підлягає рівень знань, умінь і навичок здобувачів вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня відповідно до вимог ОП, що визначаються при проведенні екзамену.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Оцінка в балах	Оцінка ECTS		Оцінка за національною шкалою
			для екзамену (диференційованого заліку)
90 – 100	A	<i>Відмінно</i> – відмінне виконання лише з незначною кількістю помилок	відмінно
82-89	B	<i>Дуже добре</i> – вище середнього рівня, але з деякими поширеними помилками	добре
75-81	C	<i>Добре</i> – в цілому правильне виконання, але з помітними помилками	
66-74	D	<i>Задовільно</i> – виконання в повному обсязі, але зі значною кількістю недоліків	задовільно
60-65	E	<i>Достатньо</i> – виконання відповідно до мінімальних вимог	
0-59	FX	<i>Незадовільно</i> – недостатньо: необхідно допрацювати	незадовільно з можливістю повторного складання

Орієнтовний перелік питань до іспиту

1. Місце філософії у системі світогляду.
2. Філософія, релігія, наука, мистецтво.
3. Причини виникнення та історичні етапи розвитку філософії.
4. Поняття та предмет філософії.
5. Структура філософії.
6. Роль та функції філософії.
7. Наука як об'єкт філософського аналізу.
8. Методи наукового пізнання.
9. Основні форми наукового пізнання.
10. Основні закони логічного мислення.
11. Філософська антропологія.
12. Конфуціанство як етико-політичне вчення.
13. Зміст та особливості філософування даосизму.
14. Філософські школи Стародавньої Індії та їх проблематика.
15. Ранній буддизм як антибрахманське релігійно-філософське вчення.
16. Мілетська школа та її проблематика.

17. Стихійна діалектика Геракліта.
18. Елейська школа та її проблематика.
19. Софісти. Релятивізм Протагора та Горгія.
20. Атомізм Демокрита.
21. Сократ та сократичні школи.
22. Ідеалістичне тлумачення буття Платоном.
23. Фізика та метафізика Аристотеля.
24. Епікуреїзм.
25. Стоїцизм.
26. Скептицизм.
27. Неоплатонізм.
28. Поняття середньовічної філософії та її теоретичні джерела. Християнська парадигма.
29. Патристика. Вчення Аврелія Августина.
30. Схоластика. Номіналізм і реалізм.
31. Буття як фундаментальна проблема філософії.
32. Людина та її буття як предмет філософського осмислення.
33. Свідомість як філософська проблема.
34. Проблема пізнання у філософії.
35. Суспільство як предмет філософського аналізу.
36. Соціально-правове та політико-психологічне вчення Н. Мак'явеллі.
37. Натурфілософія доби Відродження.
38. Релігійно-філософські ідеї Реформації. Контрреформація.
39. Соціальні утопії доби Відродження (Т. Мор, Т. Кампанелла).
40. Емпіризм та індуктивний метод Ф. Бекона.
41. Раціоналізм і дедуктивний метод Р. Декарта.
42. Пантеїстичне вчення про субстанцію та свободу Б. Спінози.
43. Механістичний матеріалізм та вчення про державу Т. Гоббса.
44. Монадологія Г. Лейбніца.
45. Теорія пізнання Дж. Локка.
46. Французький матеріалізм XVIII століття.
47. Суб'єктивний ідеалізм XVIII століття (Дж. Берклі, Д. Г'юм).
48. Французьке Просвітництво (Монтеск'є, Вольтер, Руссо).
49. Докритичний та критичний періоди у творчості І. Канта.
50. Філософська система та діалектичний метод Г. Гегеля.
51. Антропологічний матеріалізм Л. Фейєрбаха.
52. Філософія життя.
53. Прагматизм.
54. Основні ідеї філософії марксизму.
55. Екзистенціалізм.
56. Фрейдизм та неофрейдизм.
57. Позитивізм.
58. Філософія природи.
59. Зародження філософських ідей в Київській Русі.

60. Кордоцентризм. Філософія Г. Сковороди.
61. Поняття «ідеальне», «матеріальне».
62. Поняття «суб'єкт» і «об'єкт».
63. Поняття «дух», «душа».
64. Поняття «психіка», «свідомість».
65. Поняття «матерія», «буття».
66. Поняття «ідея», «ідеал».
67. Поняття «істина», «інтуїція».
68. Поняття «онтологія», «гносеологія».
69. Поняття «гуманізм», «антропоцентризм».
70. Поняття «політеїзм», «монотеїзм».
71. Поняття «пантеїзм», «деїзм».
72. Поняття «монізм», «дуалізм».
73. Поняття «логіка», «методологія».
74. Поняття «детермінізм», «індетермінізм».
75. Поняття «індукція», «дедукція».
76. Поняття «діалектика», «метафізика».
77. Поняття «предмет», «проблема».
78. Поняття «плюралізм», «герменевтика».
79. Поняття «матеріалізм» та його різновиди.
80. Поняття «ідеалізм» та його різновиди.
81. Поняття «трансцендентний», «трансцендентальний».
82. Поняття «агностицизм», «релятивізм».
83. Поняття «мораль», «імморалізм».
84. Поняття «естетика», «етика».
85. Поняття «релігія», «міфологія».
86. Поняття «факт», «подія».
87. Поняття «техніка», «технологія».
88. Поняття «концепція», «теорія».
89. Поняття «закон», «закономірність».
90. Поняття «раціоналізм», «емпіризм».

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

До рекомендованих джерел ввійшли підручники, навчальні посібники довідникова література, першодруки українською та англійською мовами, а також трактати, монографії, наукові статті й таке інше, що опубліковані в останні десятиліття і стосуються соціогуманітарної проблематики, оскільки вони відображають здобутки основних філософських традицій, шкіл, течій, напрямів тощо, а їх зміст відповідає колу актуальних проблем науки і культури. Всі джерела є доступними, деякі з них неодноразово перевидавалися і, без сумніву, не могли не потрапити до фондів бібліотек нашого міста та інтернет-ресурсу.

Розпочинаючи роботу над вивченням першоджерел, необхідно детально ознайомитися із змістом, звернути увагу на його тлумачення в основній та допоміжній літературі. Радимо, уважно прочитавши твір, зробити короткий конспект, який обов'язково повинен містити ключові слова або занотувати терміни у вигляді зрозумілого Вам визначення. У разі потреби Ви можете звернутися за консультацією до викладача дисципліни чи іншого фахівця в означеній проблематиці.

Основна література

1. Губерський, Л. Філософія. – Харків : Фоліо, 2017. – 621 с.
2. Петрушенко, В. Філософія: вступ до курсу, історія світової та української філософії, фундаментальні проблеми сучасної філософії : навчальний посібник. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. – 594 с.
3. Теоретична і практична філософія : навч. посіб. / В. О. Дем'янов та ін. ; заг. ред. Л. О. Шашкової. – Київ : Київ. ун-т, 2017. – 463 с.
4. Філософія : підручник : для студ. ВНЗ / Л. В. Губерський, В. П. Андрущенко, А. О. Баумейстер, І. С. Добронравова, В. В. Ільїн. Вид. 2-ге, перероблене і доповнене. – Харків : Фоліо, 2018. – 620 с.
5. Філософія [Електронний ресурс] : навч. посібник / Ю. М. Вільчинський, Л. В. Северин-Мрачковська, О. Б. Гаєвська та ін. – Київ : КНЕУ, 2019. – 368 с.
6. Хамітов, Н. В. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. 5-е видання, виправлене і доповнене. К.: КНТ, 2023. – 405 с.
7. Хамітов, Н., Гармаш, Л., Крилова, С. Історія філософії: Проблема людини та її меж: Навч. посібник. 4-е видання перероблене та доповнене – Київ : КНТ, 2016.– 396 с.

Допоміжна література

1. Баумейстер, А. Біля джерел мислення і буття. – Київ : Дух і літера, 2012. – 480 с.
2. Баумейстер, А. Вступ до філософських студій, або інтелектуальні подорожі до країни Філософії. – Київ : Мала академія Наук України, 2017. – 238 с.

3. Белл, Д. Прихід постіндустріального суспільства. Досвід соціального прогнозування // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. Хрестоматія. – Київ : Либідь, 1996. С.194-251.
4. Булатов, М. О. Філософський словник. – Київ : Стилос, 2009. – 575 с.
5. Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського. Т. 8 : Праці з історії, філософії та організації науки ; / голова ред. ради Б. Є. Патон, Коміс. з наук. спадщини акад. В. І. Вернадського, Центр дослідж. наук.-техн. потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України/ [голова редкол. Б. А. Маліцький ; уклад. А. С. Литвинко та ін., автори коментарів Г. А. Будзика, О. В. Букалов, В. І. Онопрієнко, та ін.]. – К. : Фенікс, 2012. – 658 с.
6. Ворбертон, Н. Коротка історія філософії / Пер. з англ. Анна Мараховська. – Київ : Наш формат, 2023. – 224 с.
7. Гантінгтон, Семюел П. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку / Пер. з англ. Н. Климчук. – Львів: Кальварія, 2006. – 474 с.
8. Горський, В. С. Історія української філософії. Курс лекцій. – Київ : Наукова думка, 2012. – 438 с.
9. Головаха, Є. І., Паніна, Н. В. Психологія людського взаєморозуміння. 2-е вид., зі змінами та доп. – Київ : Ін-т соціології НАН України, 2014. – 223 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://i-soc.com.ua/assets/files/book/golovaha/gpcv.pdf>
10. Європейський словник філософій. Лексикон неперекладностей [наук. керівники проекту: Барбара Кассен, Костянтин Сігов ; пер. і ред. Володимир Артюх та ін.]. Вид. 3-тє. Київ : Дух і літера, 2020. – 570 с.
11. Єрмоленко, А. М. Дискурс. Комунікація. Моральність : монографія. Київ : Науково-виробниче підприємство «Видавництво «Наукова Думка» НАН України», 2021. – 438 с.
12. Журба, М. А. Віртуальна занепаість людини культури : монографія / В. Д. Ісаєв, Т. В. Лугуценко, М. А. Журба. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2012. – 340 с.
13. Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» // *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2017, № 29, ст.315.
14. Захара, І. Українська філософія : навч. посіб. / Ігор Захара – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 354 с.
15. Історія філософії: словник / [В. І. Ярошовець та ін.]; за заг. ред. д-ра філос. наук, проф. В. І. Ярошовця; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К. : Знання України, 2012. – 1087 с.
16. Конверський, А. Є. Логіка (традиційна та сучасна): Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 536 с.
17. Кральнок, П. Історія філософії України : підручник. – Київ : КНТ, 2015. – 652 с.
18. Кремень, В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. – Київ : Педагогічна думка, 2009. – 291 с.

19. Криза ідентичності: історико-філософський контекст / [В. В. Лях, А. В. Ільїна, О. М. Йосипенко, Я. В. Любимий, К. Ю. Райда, Р. В. Самчук, Л. А. Ситніченко, А. В. Усик, С. Л. Шевченко]; відп. ред. В. В. Лях. К., 2021. 401 с.
20. Крилова, С. Краса людини: особистість, сім'я, суспільство (соціально-філософський аналіз) : монографія. – Ніжин, 2011. – 392 с.
21. Кримський, С. Б. Запити філософських смислів. – Київ : ПАРАПАН, 2003. – 240 с.
22. Кримський, С. Б. Філософія як шлях людяності та надії. – Київ : Курс, 2000. 308 с.
23. Кулик, О. Аналітична філософія та філософія мови: навч. посіб. – Дніпро: РВВ ДНУ, 2018. – 98 с.
24. Лютий, Т. Пригоди філософських ідей Західного світу. – Київ : Темпора, 2019. – 384 с.
25. Малахов, В. А. Етика : Курс лекцій. Навч. посібник. 4-е вид. – К., 2002.
26. Малахов, В. А. Право бути собою. – К. : Дух і літера, 2008.
27. Мозгова Н., Федів І. Історія української філософії. – К.-Л.: Вища школа, Світоч, 2000. – 391 с.
28. Національна ідентичність і громадянське суспільство / Є. Бистрицький [та ін.] ; [відп. ред. Є. К. Бистрицький] ; [Нац. ун-т «Києво-Могилян. акад.», Центр Європ. гуманітар. дослідж., Центр дослідж. єврей. історії та культури]. Вид. 2-ге, допов. – Київ : Дух і Літера, 2018. – 462 с.
29. Осипов, А. О. Онтологія духовності: Монографія: У 2-х кн. – Миколаїв, 2008.
30. Петрушенко, В. Л. Філософія знання. – Київ : Кондор, 2005.
31. Петрушенко, В. Висловлювання та сентенції знаменитих філософів // Тлумачний словник основних філософських термінів. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009. – 319 с.
32. Пирожков, С., Хамітов, Н. Цивілізаційна суб'єктність України: від потенцій до нового світогляду і буття людини. – Київ : Наукова думка, 2020. – 255 с.
33. Політична економія : навч. посібник / Є. С. Шевчук [та ін.] ; ред. Г. І. Башнянін, Є. С. Шевчук. 5-те вид., стер. – Л. : Новий Світ-2000, 2007. – 479 с.
34. Попов, М. В. Аксиологія і медицина (Проблема цінностей і медицина). – Київ, 2003.
35. Попович М. В. Істина. Правда. Життя. Думки небайдужої людини: Збірник науково-публіцистичних статей / Ред. Г. П. Коваadlo, В. А. Малахов, Є. К. Бистрицький та ін. – Київ : Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, 2010. – 428 с.
36. Попович, М. Філософія свободи. – Харків : Видавництво «Фоліо», 2018. – 524 с.
37. Попович, М. Бути людиною. – Київ : Києво-Могилянська академія, 2017. – 336 с.
38. Поппер, К. Відкрите суспільство та його вороги. Т. II. Спалах пророцтва: Гегель, Маркс та послідовники / Пер. з англ. О. Буценко. – Київ : «Основи», 1994. – 494 с.

39. Рассел Б. Історія західної філософії / Пер. з англ. Ю. Лісняка, П. Таращука. – К.: Основи, 1995. – 759 с.
40. Семіотичний аналіз явищ культури : Монографія / Відп. ред. Т.В. Гардашук. – К. : Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, 2021. – 396 с.
41. Скратон, В. Коротка історія Новітньої філософії / Пер. з англ. – К., 1997.
42. Словник-довідник з екології / Укл. О. Г. Лановенко, О. О. Остапішина. – Херсон : ПП Вишемирський В. С., 2013. – 226 с.
43. Соціально-філософські проблеми модернізації українського суспільства з перспективи європейських цінностей : монографія / авт. кол. Єрмоленко, А., Бауман, Ю., Шамрай, В., Гергун, А., Кірюхін, Д., Лазоренко, О., Надольний, М., Нечипоренко, В., Фінько, А., Щербак, С. Київ : Науково-виробниче підприємство «Видавництво «Наукова Думка» НАН України», 2021. – 440 с.
44. Тягло, Л. В. Критичне мислення на основі елементарної логіки : Навч. пос. – Харків, 2001. – 274 с.
45. Філософська думка в Україні : бібліогр. слов. / авт. кол. В. С. Горський, М. Л. Ткачук, В. М. Нічик та ін. – Київ : Унів. вид-во «Пульсари», 2002. – 244 с.
46. Філософська думка України XI–XVIII ст.: від патристики до схоластики / авт. кол. Стратій, Я., Киричок, О., Сирцова, О., Довга, Л., Симчич, М., Піч, Р., Білодід, В. – Київ: НАН України, Інститут філософії імені Г. С. Сковороди, 2021. – 627 с.
47. Філософський енциклопедичний словник / Ред. Шинкарук В.І. та інші. – Київ : Абрис, 2002. – 741 с.
48. Філософія: словник термінів та персоналій / В. С. Бліхар, М. А. Козловець, Л. В. Горохова, В. В. Федоренко, В. О. Федоренко. – Київ: КВІЦ, 2020. – 274 с.
49. Філософський словник соціальних термінів. 2-е вид. – Х: Рубікон, 2005. – 449 с.
50. Фюрст, М., Тринкс, Ю. Філософія / Пер. з нім. Вахтанга Кебуладзе. – Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, Інститут релігійних наук св. Томи Аквінського, 2017. – 528 с.
51. Фрейре, П. Формування критичної свідомості / Пер. с англ. О. Демянчук. – К. : Юніверс, 2003. – 176 с.
52. Хамітов, Н., Гармаш, Л., Крилова, С. Історія філософії: Проблема людини та її меж: Навч. посібник. 4-е видання перероблене та доповнене – Київ : КНТ, 2016. – 396 с.
53. Хамітов, Н., Крилова, С. Філософський словник. Людина і світ. 2-е видання, виправлене і доповнене. – Київ: КНТ, 2018. – 200 с.
54. Харарі, Ю. Н. Sapiens: Людина розумна. Коротка історія людства / Пер. з англ. О. Дем'янчука; 4-те вид. – Київ :Форс Україна, 2023. – 544 с.
55. Хамітов, Н., Крилова, С. Філософський словник. Людина і світ. 3-є видання, виправлене і доповнене. – Київ: КНТ, 2020. – 296 с.
56. Хоменко, І. В. Еристика : підручник. – Київ : Центр правової літератури, 2008. – 280 с.
57. Ярошовець, В. І. Людина і пізнання : монографія. – Київ : Сузір'я, 2008. 242 с.

58. Buckingham, W., Burnham, D., Hill, C., King, P. J., Marenbon, J., Weeks, M. The Philosophy Book: Big Ideas Simply Explained. New York : DK Publishing, London : Dorling Kindersley Limited, Singapore : Star Standard, 2017. – 352 p.
59. Feyerabend, P. K. Against Method: Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge. Verso, 2017. – 221 p.
60. Feyerabend, P. K. Realism, Rationalism and Scientific Method: Philosophical papers, Volume 1. Cambridge University Press, 1981. – 256 p.
61. Fukuyama, Francis. Liberalism and Its Discontents. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2022. – 192 p.
62. Kuhn, Tomas S. The Structure of Scientific Revolutions. 2nd ed. Port-Royal, 2001. – 228 p.
63. Lakatos, Imre. The methodology of scientific research programmes. New York: Cambridge University Press, 1978. 250 p.
64. Popper, K. R. The Open Society And Its Enemies. Volume I. The Spell Of Plato. Volume II. The High Tide Of Prophecy: Hegel, Marx, And The Aftermath. New Jersey : Princeton University Press Princeton, 2022. – 444 p. – 494 p.
65. Russell, Bertrand. History of Western Philosophy and its Connection with Political and Social Circumstances from the Earliest Times to the Present Day. London: Allen & Unwin, 2010. – 916 p.
66. Stevenson, Jay. Philosophy. Second Edition. Indianapolis : A Pearson Education Company, 2020. – 395 p.
67. Scruton, Roger. Short History of Modern Philosophy : from Decartes to Wittgenstein. Second revised and enlarged edition published by Routledge. London, New York, 2017. – 314 p.
68. Tarnas, Richard. The Passion Of The Western Mind: Understanding The Ideas That Have Shaped Our World View. San Francisco : Harmony Books, 2014. – 560 p.

Інформаційні ресурси

1. Система дистанційного навчання НУ «Чернігівська політехніка». Курс «Філософія». URL: <https://eln.stu.cn.ua/course/view.php?id=1960>
2. Електронний ресурс НУ «Чернігівська політехніка». URL: <http://www.Library92@ukr.net>
3. Електронний архів НУ «Чернігівська політехніка» (IRChNUT) URL: http://library2.stu.cn.ua/resursi_biblioteki/elektronnij_arhiv_chntu/
4. Офіційний сайт Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України. URL: <http://www.filosof.com.ua/publik.htm>
5. Національна бібліотека України імені Вернадського. URL: www.nbuv.gov.ua
6. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://uinp.gov.ua/>
7. Перелік основних тематичних ресурсів з філософії у комп'ютерній мережі INTERNET. URL: <http://www.philosophy.ua>
8. Навчальні матеріали онлайн / Філософія. URL: <https://pidruchniki.com/filosofiya/>
9. Додаткові філософські ресурси комп'ютерної мережі INTERNET. URL: <http://www.epistemelinks.com/link/PhiLink.html>
10. Асоціація філософського мистецтва. URL: <http://aphy.net/>
11. PSYLIB: Психологічна бібліотека «Самопізнання та саморозвиток». URL: <http://www.psylib.kiev.ua>
12. Персональний філософський сайт Андрія Баумейстера. URL: <http://andriibaumeister.com/>
13. Персональний сайт Назіпа Хамітова. URL: <https://www.nas.gov.ua/UA/PersonalSite/Pages/default.aspx?PersonID=0000018978>
14. Персональний сайт Світлани Киселиці. URL: <https://ksvim37.academia.edu/research>

ДОДАТОК А. Приклад оформлення титульної сторінки реферату

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Чернігівська політехніка»
Навчально-науковий інститут економіки
Кафедра філософії і суспільних наук

**Реферат на тему :
«НАЗВА РЕФЕРАТУ»**

Реферат викона(в)(ла) ЗВО (аббревіатура групи і назва інституту/факультету)

Прізвище, ім'я, по-батькові (повністю)

Перевірила :

к. філос. н., доц. Киселиця С. В.

Чернігів 2024

ДОДАТОК Б. Приклад есе

Есе на тему:

«Хто володіє інформацією, той володіє світом».

Безпека інформаційного суспільства»

здобувача вищої освіти галузі знань 12 Інформаційні технології,
спеціальності 122 Комп'ютерні науки

Трунова Олексія Ігоровича

Відомий вислів «Хто володіє інформацією, той володіє світом» давно вже став крилатим, але необхідно пам'ятати важливе зауваження «батька кібернетики» Н. Вінера про те, що основою виживання будь-якої системи є точна інформаційна картина. Сьогодні ці вислови набувають ще більш важливого значення, адже інформація є не тільки фундаментом різноманітних комунікацій, а й смисловою основою всіх відносин у суспільстві (а ця смислова основа може бути як адекватною, так і деформованою). Тому здатність нашої держави захищати власний інформаційний простір в умовах глобалізації та російської агресії стають в сучасному українському суспільстві питаннями екзистенціальними.

В умовах російської агресії, яка, на жаль, триває в Україні вже вісім років, перетворившись на повномасштабну війну, гарантувати інформаційну безпеку громадян дуже важко [1; 2; 10]. Але всебічне врахування **смислового виміру** інформаційно-психологічної безпеки (який є системоутворюючим) дозволить адекватно протидіяти деструктивним інформаційним впливам на громадян України, не лише запобігаючи дестабілізації функціонування державних інституцій, політико-правової, енергетичної та соціально-економічної сфер українського суспільства, а також шляхом професійної протидії багаторічним спробам нівелювати духовну єдність громадян України, підірвати суверенітет і територіальну цілісність держави. Такий підхід дасть можливість консолідувати українське суспільство і організувати повноцінну світоглядну мобілізацію громадян України.

Зауважимо, що інформаційна війна проти України й українського народу, яка розпочалась відразу після розпаду СРСР у 1991 році, кілька разів загострювалася (у 1994-1995 рр., 2000-2001 рр., 2003 р., 2004-2006 рр., 2010-2011 рр., 2013-2022 рр.) і закономірно переросла в нинішню повномасштабну російсько-українську війну, використовуються різні інформаційні ресурси: преса, радіо, телебачення, Інтернет, хакерські атаки і т. п. При цьому протиборчі сторони застосовують методи «загострення уваги», «навішування ярликів», «містифікації», «вкидання дезінформації», «перенесення негативних образів», «найменшого зла», «стверджувальних заяв», «спрощення проблеми», «ігнорування», «відволікаючої пропаганди», «превентивної пропаганди», «тиражування страшилок», «експлуатації авторитетів і груп впливу», «порушення логічних і часових зв'язків між подіями», «вибіркового підбору інформації», «заміни джерел повідомлення», «руйнування культурних архетипів і базових цінностей», методи блокування і спотворення інформаційних потоків та процесів прийняття рішень. Використовуються також чутки, домисли, «фейки», «лексика ненависті», міфи, спекуляції, стереотипи тощо.

Наведемо лише кілька прикладів подібних деструктивних висловлювань, які трансливались в українських ЗМІ упродовж 1991-2022 рр.: «хитромудрые хохлы, ... пустые балаболки, ... всегда вам нужен пришлый свинопас!»; «Украина? Нет такой державы! Это незаконнорожденный ребенок»; «Украина обречена интересоваться Россией»; «Украина без России вообще не существует»; «громадянська війна може стати реальністю наших днів»; «Украина будет расчленена»; «Мочить хохлов в Интернете – есть такая работа!»; «Крым – это особый регион России»; «Россия должна взять Крым в аренду»; «вокруг Донбасса единоверная, единокровная и единокровная Россия»; «давайте решим вопрос об автономии Донецкой области»; «Украина будет федеративным государством»; «Юго-восток Украины хочет быть с Россией»; «страна скатится в пропасть»; «Украина разваливается на наших глазах»; «Украина – несостоявшееся государство, а украинцы – негосударственнообразующий

народ!); «без России мы – ноль»; «не надо строить из себя шаманов и кричать: «Украина у нас одна!»...», если нужно, то будет две Украины, или 5 – 6 Украин...». Наголошуємо, що дані повідомлення звучали в ефірі загальнонаціональних радіо- і телеканалів України до початку російсько-українського збройного конфлікту. Але й упродовж 2014–2022 років інформаційна війна проти України та української політичної нації не тільки не припинилась, але й посилилась.

Порушення інформаційної безпеки в українських засобах масової комунікації у 1994, 1999, 2003–2005, 2010, 2012, 2014 роках не отримали адекватної реакції представників влади [4; 5; 6]. Хоча їм були наведені конкретні приклади: 1) маніпулювання громадською думкою; 2) деструктивного ідеологічного впливу; 3) підриву міжнародного іміджу України; 4) дискредитації лідерів громадської думки; 5) провокування міжетнічних та міжконфесійних конфліктів; 6) дискредитації базових цінностей населення; 7) дестабілізації ситуації в країні; 8) підриву морального духу населення тощо.

Оскільки сучасні вчені вважають, що інформаційна війна за своїм характером займає проміжне положення між «холодною» війною (яка включає також економічні війни) і реальними бойовими діями за участю збройних сил, то багато реальних дій Російської Федерації (зокрема, декілька локальних економічних війн проти України), а також висловлювання відомих політичних і громадських діячів Росії повністю це підтверджують. Наприклад, А. Губарев підкреслив, що «інформаційні війни – засіб здійснення «нової колонізації», Rogozin заявив у своєму інтерв'ю «Російській газеті», що «тепер інформаційні технології розглядаються як зброя першого удару», а коли «держава – жертва агресії стає практично паралізованою, наноситься удар класичними військовими засобами» [8]. Російсько-українська війна на теренах України підтвердила ці агресивні наміри.

Інформаційна війна проти України не мала успіху, а лише згуртувала українське суспільство. Але зрозуміло, що власний імунітет до фейків та інформаційної брехні повинен мати і кожен споживач інформації, а медіа-грамотність і не тільки за умов війни – ключовий метод протидії брехні, фейкам, чужій пропаганді.

Українці відчують проблему, але не знають, як задовольнити потребу в додаткових знаннях. В Україні, за даними соціологічних опитувань, які проводив Київський міжнародний інститут соціології на замовлення «Телекритики», близько половини громадян відповіли, що курс «Медійна грамотність» має бути запроваджений у школах, майже 40 % опитаних вважають, що він необхідний у вишах. Приблизно третина респондентів вважають, що на часі – просвітницькі кампанії з медіа-грамотності для дорослих, і лише понад 12 відсотків українців не бачать необхідності у навчанні з медіа-грамотності. Отже, хто володіє інформацією, той володіє світом.

Список використаних джерел

1. МакЛюен М. Галактика Гутенберга. Становлення людини друкованої культури. Київ, 2004. С. 160-161.
2. Левін К. Розв'язування соціальних конфліктів. СПб. : Речь, 2000. 290 с.
3. Тоффлер Е. Метаморфози влади / Пер. з англ. М.: ООО «Видавництво АСТ», 2003. 669 с.
4. Радчич С. О. Філософське осмислення феномену сучасної інформаційної війни. *ВІСНИК НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка.* 2014. Випуск 3. С. 41-48. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/17346/1/06_Radchich.pdf
5. Denning, D. E. (1999). Information warfare and security. New York : ACM Press.
6. David F. Ronfekdt, John Arquilla, Graham E.Fuller, Melissa Fuller (1998) The Zapatista «Social Netwar» in Mexico. URL: www.rand.org/publications/MR/MR994/
7. Brian C, Lewis. «Information Warfare». URL: <https://irp.fas.org/eprint/snyder/infowarfare.html>
8. Stein, George J. «Information warfare». Air University (U.S.). URL: <https://universityofleeds.github.io/philtaylorpapers/vp01e61f.html>

Грудень 2022 року

ДОДАТОК В. Приклад есе

Димерець А. В., здобувач вищої освіти групи ЕМ-151 ННІ ЕІТ
ПРОТИЛЕЖНОСТІ ПРИТЯГУЮТЬСЯ:
ДЕЩО ПРО ФІЗИЧНЕ ЯВИЩЕ У ЛЮДСЬКИХ СТОСУНКАХ

Протилежності притягуються. Ця приказка добре відома людям будь-якого віку. Але чому люди з різними характерами, прагненнями та інтересами утворюють пару?

Спочатку розглянемо, на чому саме ґрунтується ця ідея. Зі шкільного курсу фізики ми знаємо, що протилежно (різноїменні) заряджені частинки притягуються, а однойменно заряджені відштовхуються (рис. 1). Аналогічно поведуть себе і магніти (рис. 2).

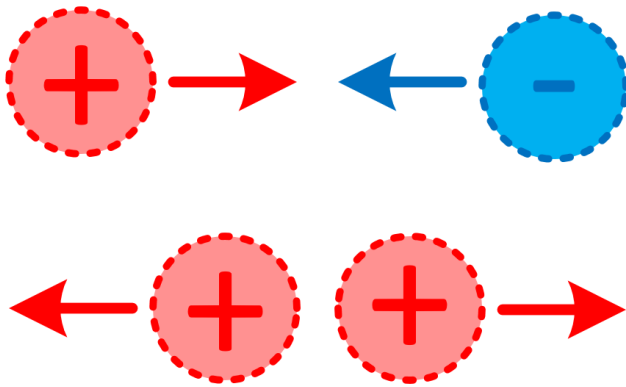
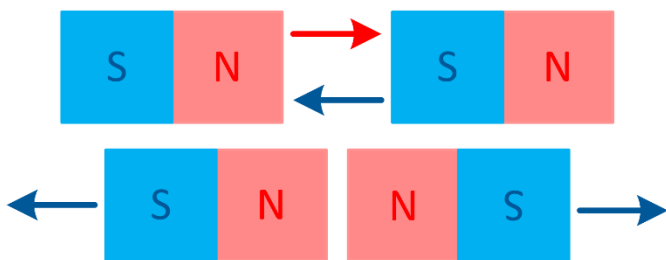

Рисунок 1 – Взаємодія різноїменних та однойменних заряджених частинок

меншим за поле кожної окремої частинки. А найбільшої компенсації можливо досягти, коли заряди будуть розташовуватися максимально близько один до одного. Загальне електричне поле однойменних зарядів в той же час буде більшим за поле кожного окремого заряду, тому частинки будуть прагнути розташуватися якнайдалі одна від одної. Аналогічно поведуть себе і намагнічені тіла в магнітному полі. Яким же чином це фізичне явище проявляється у людських стосунках?

Прихильники цієї теорії спираються на те, що люди з різними характерами, вподобаннями, інтересами доповнюють одне одного, їм завжди є що розповісти одне одному, чим здивувати. Але це мало пов'язано з розглянутим фізичним

Чому ж це відбувається?

Кожна заряджена частинка (заряд) утворює навколо себе електричне поле [1]. Електричне поле групи зарядів можна розглядати як суму полів кожного окремого заряду. Але все у природі прагне до мінімуму енергії. Тому заряди в групі будуть прагнути зайняти такі положення, за яких енергія загального електричного поля буде мінімальною.

Рисунок 2 – Взаємодія намагнічених тіл

З цієї причини поведінка зарядів і є такою, якою вона є. Електричні поля протилежно заряджених частинок будуть компенсувати одне одного й загальне електричне поле буде

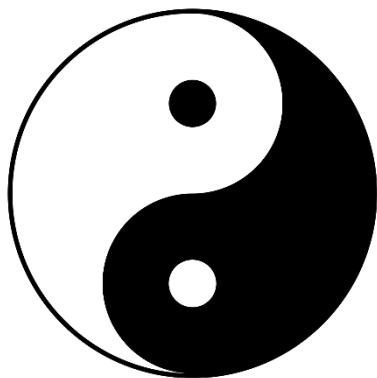

Рисунок 3 – Символ Дао
Інь та Ян

явищем. У той же час в житті люди з однаковими характерами та захопленнями також легко знаходять спільну мову.

Взагалі, ідея притягування протилежностей сильно нав'язана нам літературою та кінематографом. Ми любимо гарні історії зі щасливим фіналом, наприклад, «Красуня та Чудовисько». Але реальне життя дуже рідко схоже на казку.

Тому, на мою думку, людські стосунки краще описує принцип Дао [2, 3]. Символ Інь та Ян (рис. 3) ідеально демонструє як ідею протилежностей, так й ідею доповнення, а також ідею подібності. Половинки символу, з одного боку, є протилежними одна одній (біла та чорна), з іншого боку є абсолютно однаковими за формою, і в результаті вони разом утворюють рівне коло, що також відповідає теорії прагнення до мінімуму енергії, адже все в природі хоче прийняти округлу форму.

Проте символ Інь та Ян також не може ідеально відобразити людські стосунки. Він є всього-на-всього двовимірним, плоским. Людина в той же час є багатовимірною, багатогранною. До того ж форма цієї фігури може сильно змінюватися з віком, під впливом виховання, оточення, інших зовнішніх факторів, задля кращого взаємозв'язку з близькою людиною. І кожна людина прагне оточити себе тими, хто буде з нею найбільш сумісними, доповнювати її та не конфліктувати.

Можна зробити висновок, що ідея притягування протилежностей має місце в людських стосунках, але не в повній мірі їх описує. До того ж вона має мало спільного з фізичним явищем.

Список використаних джерел

1. І-цзін. Книга змін / Пер. Є. Тарнавського. – Харків : Фоліо, 2018. 210 с.
2. Кіктенко, В. О. Історія українського китаєзнавства (XVIII – початок XXI століття). – Київ, Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2018. – 388 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://sinologist.com.ua/wp-content/uploads/2020/02/Kiktenko_2018_web.pdf
3. Лао Цзи. Дао Де Цзин. Книга шляху та гідності / Пер. з кит. І. Костанда. Київ : Андронум, 2020. 100 с.
4. Судзукі, Д. Т. Основи дзен-буддизму // Буддизм. Філософія «великої релігії серединного шляху» / Укл. Я.В. Боцман. – Харків, 2002.
5. Сунь-Цзи. Мистецтво Війни. Переклад з давньокит. Г. Латника. – Київ : Арій, 2014. 128 с.
6. Юнг, К. Г. Йога и Запад: Сборник / Пер. с нем. Максими П.П. – Львов : Ініціатива; Киев : Airland, 1994. 230 с.
7. Kissinger, H. On China. The Penguin Press, 2011. 586 p.

ДОДАТОК Г. Приклад тез доповіді

Секція «Актуальні проблеми гуманітарного розвитку сучасного суспільства»

Злобін М. М., здобувач вищої освіти гр. АСД122

Науковий керівник – **Киселиця С. В.**, к. філос. н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ВПЛИВ ВЕЛИКИХ ДАНИХ (BIG DATA) НА ЯКІСТЬ ЖИТТЯ В НОВІТНІЙ УКРАЇНІ: ПРОГНОСТИЧНИЙ АНАЛІЗ

У сучасному світі інформація – це влада. З появою великих даних (Big Data) стала можливою обробка та аналіз великих обсягів інформації, що дозволяє зробити досить точні прогнози та ретельніше вивчити тренди в багатьох галузях господарської діяльності людини загалом, так званих високих технологій зокрема. Україна також не залишається осторонь цієї загальноцивілізаційної тенденції, адже робота з великими даними може значно покращити якість життя громадян та перманентно стимулювати економічний розвиток країни. З огляду на це маю намір проаналізувати роль великих даних у розвитку вітчизняного суспільного виробництва у філософському контексті.

По-перше, використання великих даних може значно підвищити рівень життя громадян України. Завдяки аналізу великих обсягів даних можна отримати цілком достовірну картину в різних галузях знань та господарювання, до прикладу, в охороні здоров'я, освіті, соціальному забезпеченні тощо. За допомогою великих даних можна вивчити попит на різні види медичних послуг та прогнозувати потребу на них в майбутньому, що дозволить покращити якість надання медичної допомоги та знизити витрати на лікування. Також можна використовувати великі дані для вивчення та аналізу освітніх процесів, що дозволить покращити якість освіти та підвищити рівень знань громадян.

По-друге, робота з великими даними може сприяти економічному розвитку України. Аналіз великих обсягів даних дозволяє зробити точні прогнози та вивчити тренди у різних галузях діяльності, що дозволяє ефективніше планувати бізнес-стратегії та прогнозувати ринкові потреби. Наприклад, аналіз великих даних може допомогти підприємствам визначити оптимальні цінові політики та прогнозувати попит на продукцію. Крім того, за допомогою великих даних можна вивчити ефективність використання ресурсів та розробити стратегії зменшення витрат, що дозволить збільшити конкурентоспроможність підприємств та ефективність економіки в цілому.

З філософської точки зору, використання великих даних має суттєвий вплив на соціальний та етичний аспекти розвитку суспільства. З одного боку, збір та обробка великих обсягів даних може суттєво сприяти вирішенню нагальних соціальних проблем, таких як безробіття, бідність, соціальна нерівність тощо. З іншого боку, необережне використання великих даних може порушувати конфіденційність, недоторканість особистої інформації, що зазвичай призводить до негативних наслідків у вигляді порушення громадянських прав і свобод. Тому використання великих даних потребує дотримання етичних норм і стандартів, а також розробки механізмів захисту особистої інформації та забезпечення приватності життя особи.

Відтак, можна стверджувати, що робота з великими даними є важливим інструментом розвитку будь-якої країни (особливо України, яка лише кілька десятиліть тому повернулася до державовотворення), який здатен покращити якість життя людини та стимулювати економічний розвиток країни. Проте, їх використання потребує не тільки технічної та наукової експертизи, але й врахування соціогуманітарних аспектів. Такі філософські концепти, як соціальна справедливість, морально-етичний вчинок, прозорість дії, поінформованість і таке інше, можуть бути корисними для створення наукового підходу до використання ресурсу великих даних.

Одним із ключових філософських принципів, яких потрібно дотримуватися під час роботи з великими даними, є довіра. Це означає, що збір, обробка та використання даних повинні бути здійснені з максимальною обережністю та дотриманням найвищих стандартів безпеки та конфіденційності.

Україна в останні роки почала активно рухатися в правильному напрямку. Однією з успішних вітчизняних реформ є діджиталізація і конкретно – проект «Дія» від Міністерства Цифрової Трансформації. Це продукт, який оперує величезними об'ємами даних в реальному часі та є наглядним прикладом, де кожен із нас стикається з Big Data. Він, без сумніву, спрощує життя, адже тепер можна в кілька кліків відкрити собі рахунок в банку або ж зареєструвати ФОП. Ми бачимо довіру від суспільства, позитивну зворотню реакцію, адже мільйони українців не побоялися передати державі персональні дані та інтенсивно користуватися цим банком даних. Хоча, поряд з цим, залишається помітною суттєва частина громадян, які мають скепсис щодо таких інновацій. На часі – впровадження аналогічних підходів щодо зниження корупції і підвищення довіри до інноваційної політики держави як з боку українців, так і закордонних громадян, зокрема, в судові процеси для підвищення їх прозорості, в аналіз бюджетних закупівель, в роботу митниці й таке інше.

Варто додати, що одним із ключових драйверів подальшого руху вперед нашої держави є виховання молоді. Саме вона є найактивнішим користувачем сучасних так званих високих технологій та осердям успіху вже в найближчій перспективі. Так, відомий український філософ і педагог Василь Сухомлинський акцентував увагу на вихованні нового покоління, на збагаченні їхньої особистості. Він стверджував, що тільки шляхом виховання нового покоління, що має глибоке розуміння ціннісних орієнтирів, глибоке знання і повагу до культури, Україна може стати сильною державою. Я би сміливо додав, що наразі маємо дбати про виховання цифрового покоління. Тут доречно звернутися до інтегрованої позиції представників як гуманітарних, так і технічних галузей знань, які досліджували штучний інтелект в його співвіднесенні з природним: «Всередині носія штучного інтелекту як у «свідомій істоті» відбувається дещо таке, що не властиве тільки обчислювальній діяльності, яка може бути лише результатом програмування. Свідомість – це не та якість, котрою будь-коли навчиться володіти комп'ютер, незалежно від того, наскільки він є складним механізмом» [5, с. 98].

Ці ідеї та ідеї інших українських філософів можуть бути корисними для розуміння процесу становлення суб'єктності України. Вони допоможуть зосередитися на глибинних процесах внутрішнього розвитку та самовизначення, які є ключовими для формування сильної та незалежної країни. А Big Data та інші сучасні так звані високі технології будуть допомагати не тільки пришвидшувати розвиток держави, але й посилювати національну безпеку та конкурентоспроможність нашої країни на світовому ринку, підвищувати якість життя у глобальному вимірі. Україна вже стала прикладом для інших країн у військовий час. І кожен із нас не має права залишатись осторонь, а має докладати зусиль, аби вона так само була взірцем для інших і в мирний час!

Список використаних джерел

1. Піжук О. І. (2019). Великі дані як основоположний драйвер цифрової трансформації економіки. *Економіка та держава*. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/6_2019/12.pdf (дата звернення: 05.04.2023).
2. Юрій Лазебніков. 8 технологічних революцій України. Революція четверта: Big Data [Електронний ресурс]. Режим доступу: [вебсайт techiiia](http://www.techiiia.com) (дата звернення: 05.04.2023)
3. С. Пирожков, Н. Хамітов (2020). Чи є Україна цивілізаційним суб'єктом історії та сучасності? *Вісник Національної академії наук України*. №7.
4. Власенко Р. В. Концепція Big Data в Україні. Перспективи застосування в державних органах URL: [вебсайт Національного інституту стратегічних досліджень, серія Державне Управління, 2017](http://www.na.gov.ua) (дата звернення 05.04.2023).
5. Хамітов Н. В., Киселиця С. В., Деркач О. Л. (2017). Проблема тілесності суб'єкта штучного інтелекту в контексті теорії еволюції природного та штучного інтелекту. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*, 2(10), 95-102. URL: http://journals.stu.cn.ua/problemu_sotsialnoyi_roboty/article/view/121155 (дата звернення 07.04.2023).

ЗМІСТ

Вступ	3
Тематика лекцій	4
Семінарські заняття	9
Самостійна робота	36
Філософський словник	37
Тематика індивідуальних робіт	39
Презентація	46
Реферат	47
Есе	50
Тези доповіді	53
Оцінювання	55
Перелік питань до підсумкового контролю	57
Рекомендовані джерела	60
Основна література	60
Допоміжна література	61
Інформаційні ресурси	65
ДОДАТОК А – Приклад оформлення титульної сторінки реферату	66
ДОДАТОК Б – Приклад есе	67
ДОДАТОК В – Приклад есе	69
ДОДАТОК Г – Приклад тез доповіді	71